

ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ХОРУҒ БА НОМИ
МОЁНШО НАЗАРШОЕВ

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 891.550 – 1 (092)

ЁРБЕКОВА ЗАРРИНА МАРДОНҚУЛОВНА

**ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВӢ-ТАЪРИХИИ ҒАЗАЛИЁТИ
ҲОФИЗИ ШЕРОЗӢ ВА СОНЕТҲОИ ВИЛЯМ ШЕКСПИР**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илми номзади илми филология аз
рӯи ихтисоси 6.2.15. Адабиёти тоҷик, равобити адабӣ

ХОРУҒ – 2026

Таъқиқи диссертатсионӣ дар кафедраи филологияи англиси Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи Моёншо Назаршоев ба анҷом расидааст.

Роҳбари илмӣ: **Шозиева Гулмо Парвонашоевна** – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи забонҳои хориҷии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муқарризи расмӣ: **Исрофилниё Шарифмурод Раҳимзода** – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи назария ва таърихи адабиёти Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Холов Аълохуча Сайнозимович – номзоди илмҳои филологӣ, декани факултети филологияи Шарқи МДТ «Донишқадаи исломии Тоҷикистон ба номи Имоми Аъзам - Абуҳанифа Нуъмон ибни Собит»

Муассисаи пешбар: Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакии АМИТ

Ҷимояи диссертатсия «06» августи соли 2026, соати 09:00 дар ҷаласаи шурои диссертатсионии 6Д.КOA-087-и назди Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи Моёншо Назаршоев (736000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Хоруғ, кӯчаи Ш. Шохтемур 109, толори шурои диссертатсионӣ) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхонаи марказии Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи Моёншо Назаршоев (736000, шаҳри Хоруғ, кӯчаи Ш. Шохтемур, 109) ва тавассути сомонаи <http://www.khogu.tj> шинос шудан мумкин аст.

Авореферат «____» _____ соли 2026 фиристода шуд.

Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ,
номзоди илмҳои филологӣ

Бехроншо Ҷ.С.

МУҚАДДИМА

Мубрами мавзуи таҳқиқ. Омӯзиш ва баррасии равобити адабӣ ҳарчанд дар миёни кишварҳои Шарқ то ҳадди имкон ҳаллу фасл шуда бошад ҳам, дар байни мамолики Шарқу Ғарб пайвандҳои нугустанани зиёде низ мавҷуданд, ки то ҳол ба таври бояду шояд ҳалли худро наёфтаанд. Пайвандҳои адабии Шарқу Ғарб, нахуст дар мавҷудияти сарчашмаҳои муштарак, бахусус дар осори шоирон ва нобиғони адабиёти ҷаҳон зоҳир мегарданд. Адабиёти ҷаҳон то замони муосир танҳо шоҳкорҳоеро пазируфтааст, ки барои ҳалли масоили сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва адабӣ ҳамчун манбаи зарурӣ хидмат намудаанд. Дар ин росто, дар марҳалаҳои гуногуни таърихӣ шахсиятҳои барҷастае ба майдони илму фарҳанг ва маданият омаданд, ки новобаста аз марзу бум ва халқияту миллат барои ҳамешагӣ сутуни устувори тамаддуни башарро гузоштаанд. Ҳофизӣ Шерозӣ (1325-1389) ва Вилиям Шекспир (1564-1616) дар баробари дигар нобиғон ва шахсиятҳои бузург бо вижагиҳои шарқие ва ғарбие на хос ба тамаддуни башарӣ мақоми вижа пайдо карданд. Ҳамгунӣ ва муштаракоти осори арзишманди Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир, ки ҳар ду шоир дар давраи Эҷд (Renaissance Period) зиндагӣ ва эҷод намуданд, бо вучуди доштани хусусиятҳои хоси шарқию ғарбӣ дар баъзе масоили ахлоқию маънавӣ ва адабӣ андешаҳои муштарак доранд.

Мавзӯҳои умумибашарии ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспирро хусусиятҳои ғоявӣ мавзӯӣ, аз ҷумла тасвири симои инсонӣ озоду вораства, тавсифи ишқ, тасвири май, тарғиби дӯстиву рафоқат, тасвири зебоиҳои табиат, арзишҳои маънавии инсон, муносибати ошику маъшука, ҳаёти иҷтимоӣ ва ғайра ташкил медиҳад. Муштаракоти мавзӯӣ ва маъноии ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир дар адабиётшиносии муосир ба тавре ки шоиста аст, мавриди таҳқиқ қарор нагирифтааст. Интиҳоби мавзӯ аз ин ҷо сарчашма мегирад ва ҳалли илмӣ мавзӯи таҳқиқ имкон фароҳам меоварад, ки равобити адабии тоҷикӣ англис ба дурустӣ омӯхта шавад ва дар густириши он дар замони Истиқлол замина муҳайё намояд.

Дарҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Омӯзиш ва баррасии таҳлили муқоисавӣ таърихӣ ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир дар адабиётшиносии муосир мавзӯи тоза буда, дар заминаи адабиёти татбиқӣ анҷом ёфтааст.

Бадеияти осор ва натиҷаҳои умумияту фарқияти шоирону мутафаккиронро равобити адабӣ ҳамчун самти алоҳида ва мушаххаси илмӣ адабиётшиносӣ муайян мекунад. Дар ин самт адабиётшиносони варзидаи ҷаҳон, ба мисли В.М. Жирмунский [36], Н.И. Веселовский [35], С.Ф. Олденбург [41], Д.С. Лихачев [38], Е.М. Мелетинский [39], В.Г. Рейзов [43] ва дигарон қорҳои азими илмиву пажӯҳиширо анҷом додаанд.

Дар натиҷаи пайвандҳои адабиву бадеӣ дар тӯли таърихи башар осори шоирону нобиғони ҷаҳон рушд намуда, то замони мо волотарин арзишҳои инсониро ба вучуд оварданд. Бо рушд ёфтани адабиёти ҷаҳон дар асри ХХI ҷузъиёти зиёде рӯйи қор омадаанд, ки «равобити ҳамачонибаи фарҳангӣ, адабӣ, иҷтимоӣ ва бадеиро қавӣ гардонидани нубуғи тамадуни башариро пайвасти нигоҳ медорад» [65, с. 185-190].

Перомуни ҳаёт ва эҷодиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир муҳаққиқони ватанӣ хориҷӣ, ба мисли Е.Э. Бертелс [33], И.С. Брагинский [34], Л.М. Конрад [37], Н.И. Веселовский [35], В.М. Жирмунский [36], А. Мирзоев [16], Ш. Ҳусейнзода [25], А. Афсаҳзод [5], А. Саъдиев [22], Х. Шарифов [27], В. Самад [20], А. Насриддин [18], А. Сатторзода [21], Ш. Мухтор [17], Қ. Восеъ [14], Г. Шукурова [29], Ҷ. Бобокалонова [7], Н. Нурҷонов [19], Ф. Чураев [26], А.Усмонов [23], М. Зайниддинов [9], Б. Максудов [15], Ш. Исрофилниё [12], Г. Шозиёева [28], М. Раҳимова [42] ва дигарон қорҳои илмӣ ҷудоғона таълиф намудаанд.

Вобаста ба таҳлилҳои муқоисавӣ ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир танҳо чанд мақолаи илмӣ муҳаққиқони эронӣ, ки бештарашон дар Ғарб, бахусус дар Англия ба таъб расидаанд, мавҷуданд. Дар ин радиф мақолаҳои илмӣ муҳаққиқони эронӣ «A comparative study of taking pride in one's own poetry: Hafiz and Shakespeare»-и Рухулло Рӯзбеҳ [44, с. 24-31], «Comparative study of theme of love in Sonnets of Shakespeare and Hafiz»-и Киян Пишкар [45, с. 66-75], «Ҳофиз ва Шекспир: дидори Шарқ ва Ғарб»-и Зоҳир Заршириёз [10, с. 212], «Муштарақоти Шекспир ва Ҳофиз дар мақолаи «ишқ»-и Ҳодӣ Худвор [24, с. 212], «Шекспир, Эрон ва Шарқ»-и Сирус Ғанӣ [44, с. 212] ва дигарон таълиф шудаанд, ки бештар муаллифон ба масъалаҳои ишқу муҳаббат, васфи табиат, инсондӯстӣ, нақӯқорӣ ва амсоли инҳо дар ашъори ин ду шоири нобиға тавачҷуҳ намуданд.

Аз дараҷаи таҳқиқи мавзӯ бармеояд, ки то ҳол паҳлуҳои ҷудоғонаи таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир пурра омӯхта нашудааст. Ҳарчанд дар бораи ҳаёт ва осори Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир донишмандон ва адабиётшиносони ҷаҳон маълумот дода будаанд, аммо ба таври қуллӣ ва фарогир дар қолаби диссертатсия то ҳанӯз таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспирро касе наомӯхтааст. Аз ин рӯ, тавачҷуҳ ба ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир дар адабиётшиносии тоҷик бо таъя ба равишҳои ҷаҳиди паҷуҳишӣ иқдоми саривактӣ ва аз ҷиҳати назарӣ амалӣ арзишманд мебошад.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи таъя ва таълифи нақшаи қорҳои илмӣ таҳқиқоти кафедраи филологияи англиси Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи Моёншо Назаршоев барои солҳои 2021-2026 анҷом ёфтааст.

Натиҷаҳои таҳқиқ ва арзёбиҳои илмӣ метавонанд дар таҳия ва тақмили барномаҳои таълимиву омӯзишӣ ва мавзӯҳои таҳқиқотӣ истифода шаванд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқ. Мақсади асосии таълифи диссертатсия таҳқиқ ва омӯзиши муқоисавии ғазалиёти Ҳофизи Шерозӣ ва сонетҳои Виялям Шекспир, ба вижа таҳлили муқоисавии осори ин ду ситораи дурахшони ҷаҳон буда, дар натиҷаи пажӯҳиш самтҳои мухталифи осори шоирон, тарҷума, таъсирпазирӣ аз назари муқоисавӣ-таърихӣ баррасӣ гардиданд.

Вазифаҳои таҳқиқ. Ҳалли масъалаҳои зерини ба ҳам алоқаманд вазифаҳои асосии таҳқиқро ташкил медиҳанд:

- таҳқиқи масъалаҳои ташаккул ва рушди равобити адабии форсӣ-тоҷикӣ ва англис дар асрҳои миёна;
- зарурати омӯзиши ҳаёт ва фаъолияти Ҳофизи Шерозӣ ва Виялям Шекспир;
- баррасии ғазалиёти Ҳофизи Шерозӣ ва сонетҳои Виялям Шекспир аз ҷиҳати мазмун ва мундариҷа;
- таъйини ҷойгоҳи ғазалиёти Ҳофизи Шерозӣ ва сонетҳои Виялям Шекспир дар адабиёти ҷаҳон ва тамаддуни башарӣ;
- таҳқиқи таъсири ашъори Ҳофизи Шерозӣ ва андешаҳои ӯ дар эҷодиёти Виялям Шекспир;
- таҳқиқ ва таъйини сифати тарҷумаи ғазалҳои Ҳофизи Шерозӣ ва сонетҳои Виялям Шекспир;
- таҳлили ғазалҳои Ҳофизи Шерозӣ ва сонетҳои Виялям Шекспир бо усули таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ;
- таҳлили муқоисавии хусусиятҳои ғоявӣ, мавзӯӣ ва бадеии ғазалиёти Ҳофизи Шерозӣ ва сонетҳои Виялям Шекспир;
- муайян намудани ҳофизшиносӣ ва шекспиршиносӣ ҳамчун самти ҷудоғонаи адабиётшиносии муосир ва дурнамои рушди онҳо.

Объекти таҳқиқ. Дар диссертатсия таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ ғазалиёти Ҳофизи Шерозӣ ва сонетҳои Виялям Шекспир мавриди таҳқиқ қарор ёфтааст.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқ. Дар диссертатсия муайян намудани умумияти таркибӣ, шакливу сохторӣ ва маъноии ғазалиёти Ҳофизи Шерозӣ ва сонетҳои Виялям Шекспир дар иртибот бо вижаҳои илмӣ, адабӣ ва бадеӣ таҳқиқ ва пажӯҳиш шудааст.

Асосҳои назарии таҳқиқ. Дар диссертатсия аз андешаҳои назарӣ ва таҷрибаи илмӣ донишмандон ва адабиётшиносони ватанию хориҷӣ, ба монанди Е.Э. Бертелс [33], И.С. Брагинский [34], В.М. Жирмунский [34], А.Н. Веселовский [35], В.Г. Белинский [32], М. Морозов [40], А. Аникс [30], С.Ф. Олденбург [41], Д.С. Лихачев [38], М.А. Барг [31], А.

Мирзоев [16], Ш. Хусейнзода [25], А. Афсаҳзод [5], С. Саъдиев [22], Х. Шарифов [27], Н. Исмоилзода [11], В. Самад [20], А. Сатторзода [21], Ҷ. Бобокалонинова [7], Н. Нурҷонов [19], М. Зайниддинов [9], Ш. Исрофилниё [12], М. Раҳимова [42], Г. Шозиёева [28] ва дигарон истифода шудаанд.

Ҳамчунин, мақолаҳои илмӣ муҳаққиқони эронӣ Рухулло Рӯзбех [176], Киян Пишкар [170], Зоҳир Заршириёз [22], Ҳодӣ Худвор [55], Сирус Ғанӣ [136] ва дигарон ба сифати асосҳои назариявӣ дар диссертатсия истифода шудаанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқ. Диссертатсия нахустин таҳқиқӣ монографиро дар мавзӯи «Таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилям Шекспир» фароғир мебошад. Дар адабиётшиносии тоҷик ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилям Шекспир бори аввал ба таври мушаххас бо усули таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ ба таври монографӣ мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст. Ҳамчунин, ҳамгунии ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилям Шекспир аз назари шакли маънӣ ва вижагиҳои ғоявӣ услубӣ муайян карда шудаанд.

Муаллифи рисола равобити адабиро бо мазмуну муҳтаво ва нақшу мақоми симоҳои шарқӣнаву ғарбиёна, ки арзишҳои маънавиашонро пас медоштанд, таҳқиқ намудааст.

Маъсалаҳои таҳқиқшаванда муҳим ва зарурӣ буда, дорои арзиши илмӣ, назарӣ ва амалӣ мебошанд.

Нуктаҳои асосӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Заминаҳои асосӣ пайдоиш ва ташаккули равобити адабии Шарку Ғарб, баҳусус мардумони форсу тоҷик ва англис дар дарозии таърих бештар дар натиҷаи муштарақоти осори намояндагони адабиёти Шарку Ғарб ба вуҷуд омадааст. Шарқ, бавижа Форс, дар даврони классикӣ дар назари ҷаҳони Ғарб маркази тамаддун, илм ва фарҳанг маҳсуб меёфт.

2. Адабиёти татбиқӣ ҳамчун самти алоҳидаи адабиётшиносии тоҷик, ки таҳлили муқоисавӣ-таърихиро дар ихтиёр дорад, барои муайян намудани муштарақоти ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилям Шекспир хизмат кардааст. Таҳлилҳои муқоисавӣ-таърихӣ ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилям Шекспир умумият ва тафовути зиёдеро дар фарҳанг, маданият ва адабиёти Шарку Ғарб ошкор карданд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҷаҳонбинӣ ва вижагиҳои ғоявӣ ашъори Ҳофизӣ Шерозӣ дар давраҳои гуногуни таърихӣ ба ҷаҳони Ғарб таъсири мусбат расонидааст.

3. Пажӯҳишҳои аз ҷониби муҳаққиқон ва донишмандони ҷаҳон роҷеъ ба осори суҳанварони адабиёти форсӣ-тоҷикӣ ва англис, бавижа ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилям Шекспир анҷомёфта, адабиётшиносии муосирро ғанӣ мегардонанд. Ҳамчунин, тарҷумаи сарчашмаҳо, дастхатҳо ва асарҳои нодири адабиёти форсӣ-тоҷикӣ ва

англис, бахусус осори Ҳофизӣ Шерозӣ дар Ғарб ва Вилиям Шекспир дар Шарқ мактабҳои бузурги адабиёту тарҷумониҳо ба вуҷуд овард.

4. Омӯзиши ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир, чи дар алоҳидагӣ ва чи дар заминаи таҳлилҳои муқоисавӣ дурнамои ҳофизшиносӣ ва шекспиршиносиро муайян мекунад.

Аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқ. Маводи таҳқиқи мазкурро ҳангоми таълифи китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимӣ вобаста ба таърихи ҷаҳон, адабиёти ҷаҳон, муносибатҳои байналмилалӣ, равобити адабӣ, адабиётшиносии муқоисавӣ-таърихӣ, таҳияи маводи таълимии дарсҳои амалии факултети шуъбаҳои муносибатҳои байналмилалӣ, робитаи адабӣ ва адабиёти муқоисавӣ-таърихӣ мактабҳои олии ҷумҳурӣ ва таҳқиқоти мухталифи академӣ истифода бурдан мумкин аст. Маводди рисола ҳамчунин барои анҷом додани таҳқиқоти минбаъда замина фароҳам меоварад.

Аҳаммияти амалии таҳқиқ дар он ифода меёбад, ки натиҷаву хулосаҳои илмӣ ҳосилшуда дар амалияи илми адабиётшиносии тоҷик ҳангоми пажӯҳиши масъалаҳои алоқаманд ба барқарорсозии таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир, мазмун ва хусусиятҳои ғазалу сонетҳо арзиши муҳим доранд. Маводди фароҳамомада ва хулосаву пешниҳодҳои муаллифро дар вақти навиштани мақола, таълифи монография, навиштани китобҳои дарсӣ, таълифи воситаҳои таълимӣ дар донишгоҳу донишқадаҳо ва мактабҳои миёна, омода кардани курси лексияҳо аз таърихи адабиёти форсу тоҷик, таҳқиқи паҳлуҳои омӯхтанашудаи ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир, омӯзиши масъалаҳои марбут ба таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ ва таъйини ҷойгоҳи адабии ин ду шоири ҷаҳонӣ мавриди истифода қарор додан мумкин аст.

Мутобикати мавзӯи диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзӯи «Таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир» ба доираи мавзӯ ва масъалаҳои таҳқиқии шиносномаи ихтисоси илмӣ 6.2.15. Адабиёти тоҷик, равобити адабӣ мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доктараи дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ. Диссертант бори нахуст масъалаҳои таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспирро мавриди таҳқиқ қарор дода, нуктаҳои асосӣ ва хулосаҳои назариро ба шакли мақолаҳои илмӣ интишор намудааст. Ҳамчунин, саҳми шахсии доктараи баррасии мавзӯ, масъалаҳои меҳварӣ ва коркарди натиҷаҳои таҳқиқӣ амалӣ зоҳир мегардад.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Доир ба муҳтавои асосии диссертатсия ва хулосаҳои таҳқиқ муаллиф дар конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Авлавияти омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар дар низоми хизмати давлатӣ: таҳкими салоҳияти

рақамӣ» (Душанбе, 2026), конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Масъалаҳои мубрами Филологияи Шарқ ва робитаҳои забониву адабӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ» (Душанбе, 2026) ва маҳфилу конференсияҳои донишгоҳӣ (2023-2026) маърузаҳо хондааст. Бахшҳои асосии диссертатсия дар ҷаласаҳои кафедраи филологияи англиси Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи Моёншо Назаршоев пешниҳоду баррасӣ шудаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи филологияи англис муштарак бо кафедраи адабиёт ва журналистикаи Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи Моёншо Назаршоев (суратмаҷлиси № 2 аз 12 сентябри соли 2025) муҳокима ва ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Интишорот аз рӯи мавзуи диссертатсия. Нуктаҳои асосӣ ва натиҷаи таҳқиқ дар 6 мақолаи илмӣ, ки дар феҳристи маҷаллаҳои илмӣи шомилбудаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд, ифода ёфтаанд. Ҳамчунин, доир ба мавзуи диссертатсия ду мақола дар маводди конфронс низ ба таъб расидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, зерфаслҳо, хулоса, адабиёти истифодашуда ва замима иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 185 саҳифаи чопи компютериро ташкил медиҳад.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚ

Дар муқаддимаи диссертатсия мубрамиву дараҷаи мавзуи таҳқиқ, робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ муайян гардида, мақсад, вазифа ва объекти таҳқиқ мушаххас гардид. Дар тавсифи умумии таҳқиқ масъалаҳои мақсад, вазифа, объект, предмети таҳқиқ, асосҳои назариявӣ, методологӣ ва навгонҳои таҳқиқ, аҳамияти назарӣ ва амалӣ, дараҷаи эътимоднокии таҳқиқ низ асоснок гардида, нуктаҳои ҳимояшавандаи диссертатсия ва саҳми шахсии диссертант дарҷ гардидааст.

Боби якум «**Масъалаҳои ташаккул ва рушди равобити адабии форсӣ-тоҷикӣ ва англис (дар замони Ҳофизи Шерозӣ ва Вилиям Шекспир)**» ном дошта, аз 2 фасл иборат аст. Дар боби мазкур масъалаҳои оғоз ва ташаккули равобити адабии форсии тоҷикӣ ва англис дар замони шоирони номдори ҷаҳон Ҳофизи Шерозӣ ва Вилиям Шекспир баррасӣ ва таҳқиқ шудааст. Диссертант кӯшиш намудааст таърихи равобити ду адабиёти кӯҳани Шарқу Ғарбро таҳлилӣ таҳқиқ намояд.

Фасли аввали боби якум «**Таърихи равобити адабии форсӣ-тоҷикӣ ва англис (асрҳои XIII-XVI)**» унвон гирифта, дар он омӯзиш ва таҳқиқи таърихи равобити фарҳангиву адабии садсолаҳо баррасӣ шудааст. Дар ин маврид шарқшиноси барҷастаи рус И.С. Брагинский чунин ибрази андеша намудааст: «Равобити Шарқу Ғарб аз асри XIII тавассути сайёҳони Аврупоӣ ба вучуд омада, пеш аз ҳама дар густариши таърих, илм, адабиёт

ва фарханг даст заданд ва асарҳои онҳоро аз чойе ба чойи дигар бурданд» [8, с. 128]. Дар раванди таҳқиқи мавзуи мазкур ҳамгуниҳои зиёди афкори равишҳои маърифати Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспиро дарёфтем. Ҳамгунии афкор дар ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир бештар дар заминаи ҷанбаҳои ахлоқӣ, ишқӣ ва ирфонӣ мушоҳида мешавад. Доираи афкор ва ҷаҳонбинии онҳо дар доираи таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ матраҳ гардидаанд, ки дар яқҷоягӣ пажӯҳиши заминавиро ба вучуд меоварад. Бахусус, осори бадеии нобиғони Шарку Фарб ҳазинаи маърифатеро мемонанд, ки онҳоро метавон зимни ҷанбаҳои мухталиф мавриди таҳқиқи пажӯҳиш қарор дод.

Фасли дувум «**Шухрати ҷаҳонии Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир**» номгузорӣ шуда, мақоми ҷаҳонии ин ду ситораи адабиёти ҷаҳонро муайян мекунад. Воқеан, ҳам Ҳофизӣ Шерозӣ ва ҳам Вилиям Шекспир таъби баланду истеъдоди худодод дошта, осори арзишмандеро ба мерос гузоштанд. Ашъори Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир, бахусус ғазалиёт ва сонетҳо дорои хусусиятҳои хосанд, ки сабаби шухрати ҷаҳонӣ гаштани онҳо шудааст:

1. Маънавият – мавзӯҳои баланд, ғояҳои олий, ифшоӣ дарди дили инсоният, ифодаи орзуи ормонҳои наҷиби қулли башарият ва инъикоси маъсалаҳои гуногуни зиндагӣ;

2. Бадеият – санъати волои суҳанвари шоирони бузурги Шарку Фарб, ки дар арзиши баланди эстетикӣ доранд.

Барои муайян намудани шинохти шахсият ва фаъолияти Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир, пеш аз ҳама, ҳунари шоирӣ, ҷаҳонбинӣ ва забони махсус, ки бо номҳои «Ҳофизона» («*Hafiz's rhythms*») ва «шекспирона» («*shakespearism*») шухрат пайдо намуданд, мавриди таҳқиқ қарор додем.

Зерфасли якуми фасли дуҷуми боби аввал «**Ҷаҳонбинии Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир**» унвон дорад. Маълум аст, ки Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир дарк ва ҷаҳонбинии хирфай доштанд, зеро дарки падидаҳои зоҳири ботин дар ашъори онҳо равшан тачассум ёфтаанд. Ҳамчунин, ҷаҳонбинии васеи онҳо дар баёни мавзӯ ва маъноии олии ашъори онҳо аён мешавад. Дар омӯхтани ашъори нобиғони ин ду шоир на танҳо ҷаҳонбинии фавқуллодаро мебинем, балки ҷаҳоншиносии онҳо низ дар осори онҳо равшан ҳастанд. Ҷаҳонбинӣ, ки бунёди ҳастии модиву маънавии инсоният мебошад, ба ҷаҳоншиносии аҳли башар таъсири муассир мебахшад. Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир дари ҷаҳонӣ маънавию ба рӯи ҷомеаи башар қушоданд ва ворид шудан ва баҳра бардоштан аз коҳи маънавии он ба ҳар сурат шакл мегирад. Ҷаҳонбинии Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир васеъ ва қомил аст. Барои амиқтар таҳлил қардани он чанд нуктаро мавриди баррасӣ қарор медиҳем:

1. **Ишқ:** ишқ паём ва меҳвари аслии ҷаҳонбинии ҳарду шоир ба ҳисоб меравад. Дар ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ишқ танҳо заминӣ ва

чисмонӣ нест, балки ишқи иллоҳӣ ва ирфонӣ ҳам аст, ки ба сӯи камол ва иттиҳод бо маъшук меравад. Ӯ аз тариқи ишқи заминӣ ба ишқи иллоҳӣ мерасад ва аз таҷрибаҳои ошиқонаи худ барои баёни маорифи ирфонӣ истифода мекунад. Ишқ дар ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ роҳе барои шиноختи Худованд ва расидан ба ҳақиқат аст. Дар сонетҳои Виялм Шекспир ишқи заминӣ тасвир шудааст.

2. **Дунявият:** шоири Шарқ нигоҳи воқеъбинона дорад. Ӯ нобаробарӣ, зулму ситами ҳокимон ва риёкориҳои руҳониёнро танқид мекунад, аммо ғояи адлӯ адолатро пешниҳод менамояд.

3. **Дониш ва илм:** Ҳофизӣ Шерозӣ ва Виялм Шекспир ба дониш ва илм арзиши зиёде қоилад, аммо ин донишро маҳдуд ба дониши зоҳирӣ намедонанд. Ҳофизӣ Шерозӣ ба дониши ботинӣ ва ирфонӣ низ аҳаммияти зиёде медиҳад.

4. **Табиат:** Ҳофизӣ Шерозӣ ва Виялм Шекспир зебоҳои табиатро ба тасвир мекашанд ва аз он барои баёни мафҳуми ошиқона (орифона аз ҷониби Ҳофизӣ Шерозӣ) истифода мекунад. Онҳо бо табиат робитаи амик ва ҳассос доранд.

5. **Зиндагӣ ва марг:** Ҳофизӣ Шерозӣ ва Виялм Шекспир ба масоили марбут ба зиндагӣ ва марг меандешанд ва онҳоро дар чашмандозии дунёи ботинӣ худ мавриди баррасӣ қарор медиҳанд. Маргро на поён, балки оғози зиндагии нав медонанд.

6. **Тафаккур:** ашъори Ҳофизӣ Шерозӣ ва Виялм Шекспир хонандаро ба андешаву тафаккур вомедоранд. Онҳо бинандаро ба андеша дар мавриди маънипардозӣ тарғиб мекунад ва ин мавзӯ бахше аз ҷовидонагии ашъори онҳост.

Адабиётшинос Ш. Исрофилниё истеъдоди худодод ва хунари Ҳофизӣ Шеързиро қори таҳқиқотии на як ё ду ҳофизшинос меҳисобад, балки ҳофизшиносони ҷаҳон то ҳанӯз натавонистанд ин масъаларо пурра омӯзанд: «Ҳофизшиносон зимни баррасии масоили дигари эҷодии шоир дар алоқа бо масъалаҳои ҷаҳонбинию сабки сухан ва ҳангоми шарҳи ашъор дар бораи маю шароби ӯ ибрази ақида намудаанд, аммо на ба таври мушаххасу мустақим» [12, с. 5]. Воқеан, ғазалиёти шоир танҳо бо мавзӯҳои маю шароб хотима намеёбанд.

Зерфасли дувуми фасли дувуми боби якум «**Забони ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виялм Шекспир**» унвон дошта, муҳиммияти онҳоро баррасӣ мекунад. Муҳимтарин авомили ташаккул ва таҳаввул дар шеър забон аст. Ашъори гуногунмавзӯи классикӣ аз ин омилҳои муҳим маншаъ гирифта, шоир онро бо забони хос таълиф мекунад. Дар баробари риояи қардани омилҳои шеърнависӣ аз ҷониби шоири тавонои англис забони англисии классикӣ, ки дорои вижаҳои хос мебошад, мукамал гардидааст. Аз ин лиҳоз, Виялм Шекспир на танҳо дар сонетҳо, балки дар осори пурғановати худ аз забони ноби англисӣ истифода намудааст. Дар ин замина дар осори шоир вожаҳои «*love*» ба

чойи love (ишку муҳаббат), «*voices*» ба чойи *voice* (овоз), «*greene*» ба чойи *green* (сабз, чисми солим) ва ғайра истифода шудаанд, онҳо забони классикӣ маҳсуб меёфтанд.

Забони Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир забони классикӣ буда, корбурди вожаву ибораҳои ноби форсӣ ва англисӣ истифода шудааст. Масалан, Ҳофизӣ Шерозӣ дар ғазалиёти худ ибораву таркибҳои «*шаҳсавори ширинҳаракот*», «*шӯхи шаҳрошӯб*», «*сияҳчаишмони кашмирӣ*», «*ахтарони куҳансайр*», «*шамъи гетиафрӯз*», «*хуршеди дурахшон*» ва Вилиям Шекспир «*fairest creatures*», «*pity the world*», «*beauties legacy*», «*doth lend*», «*Natures bequest*», «*speechlesse song*» ва ғайра истифода намудааст.

Дар ин бора Ҳофизӣ Шерозӣ чунин гуфтааст:

Он ки аз сунбули ӯ ғолия тобе дорад,
Боз бо дилшудагон нозу итобе дорад.
Аз сари куштаи худ мегузарад ҳамчун бод,
Чӣ тавон кард, ки умр асту шитобе дорад [3, с. 134].

Ҳофизӣ Шерозӣ маъшуқаро бо тамоми зебӣ, ки нозу карашмаи ошиққуш ва зулфони сунбулосе доранд, ба тасвир кашидааст. Ва дар идомаи сухан шоир ӯро ҳамчун бодӣ бошитобрафтаи умр, ки чун моҳи аз паси нурҳои офтоб дар паноҳбурда номида, саранҷом ҷавоби онро (саҳобаи умр) чун хуршеди тобон нишон додааст.

Вилиям Шекспир «*Those*», ки Ҳофизӣ Шерозӣ «Он ки»-ро истифода бурдааст, симои ошиқро таҷассум мекунад, хеле маъноӣ яқрағ доранд:

Those howers that with gentle worke did frame,
The louely gaze where euey eye doth dwell
Will play the tirants to the very same,
And that vnfaire which fairely doth excell [3, с. 134].

Тарҷумаи таҳтуллафз:

Он чашмҳое, ки нозуку нарманд,
Нигоҳе, ки дар ишқ хувайдост.
Яқрағу яқмаром бозӣ мекунанд,
Ва он зебӣе, ки одилона аст.

Ба андешаи ҳар шоири Мағриб ишқ сифати гармиро дорад ва шамолу барф ва тирамоҳу зимистон онро ҳамеша заифу хаста мекунад. Дар баробари ин Вилиям Шекспир нозукии забонро ба таври зайл ба қалам додааст (сонети 4):

Vnthrifty loueliness why dost thou spend,
Vpon thy selfe thy beauties legacy?
Natures bequest giues nothing but doth lend,
And being franck she lends to those are free [4, с. 8].

Тарҷумаи таҳтуллафз:

Талаби вақт накарда чаро ҳарч мекуни,
Нафси азалии ту зебӣи ту аст?

Табиат бе ҳеч заҳмат арзиш намекунад,
Ва ба онҳое, ки озоданд, хуби мебахшад.

Виялям Шекспир сарфаи вақтро асос шуморидааст, зеро вақт арзиши нафси азалии инсонро комил ва ҳаётро зебо мегардонад. Дар талаби ҳар гуна қор, ки бе заҳмат нест, озодиро бештар талабидаст.

Ҳофизи Шерозӣ дар мавриди ғанимат донишҷӯи вақт чунин ғазалро сурудааст:

Вақтро ғанимат дон, он қадар ки битвонӣ,
Ҳосил аз ҳаёт, эй қон, ин дам аст, то донӣ.

Комбахшии гардун умр дар иваз дорад,

Чаҳд кун, ки аз давлат доди айш бистонӣ! [3, с. 412].

Ҳофизи Шерозӣ ва Виялям Шекспир аз зумраи шоирони адабиёти ҷаҳон мебошанд, ки дар ҷодаи ғазалсароӣ ва сонетофарӣ бо ҷамоаҳои пурмухтаво, сабки хоси суҳангустарӣ ва ғановати забон мактаби бузурги адабиву бадеиро бунёд намуданд.

Боби дувуми рисола «**Омӯзиши муқоисавии ҳаёт ва эҷодиёти Ҳофизи Шерозӣ ва Виялям Шекспир (дар асоси ғазалиёт ва сонетҳо)**» унвон дошта, таҳлили муқоисавии ғазалиёти Ҳофизи Шерозӣ ва сонетҳои Виялям Шекспирро дар бар мегирад. Боби мазкур аз се фасл иборат аст.

Фасли аввали боби дуюм «**Омӯзиши ҳаёт ва эҷодиёти Ҳофизи Шерозӣ ва Виялям Шекспир**» унвон дошта, дар он ҳаёт ва фаёлияти Ҳофизи Шерозӣ ва Виялям Шекспир баррасӣ шудааст. Нобигағони Шарку Фарб Ҳофизи Шерозӣ ва Виялям Шекспир бо вучуди дар асрҳои миёна зиндагӣ намудан, фаёлияти эҷодии онҳо низ монанданд. Асрҳои миёна, ки тараққиёти маданияву фарҳангиро дар бар мегирад, ҳардуи ин шоирон дорои андешаҳои нав ва муассир мебошанд. Воқеоти асримиёнагӣ ба эҷодиёти ҳар ду шоир таъсири амиқ расонида, ки боиси офариниши ашъори баландмазмун ва хунармандона гаштааст. Дар замони ҳозира шохқорҳои пурғановати онҳо дар маркази диққати аҳли адаб ва фарҳанг қарор дорад.

Ҳаёти ҳар ду шоир оромӣ осуда набуда, ба мисли шоирони дигари адабиёти ҷаҳон аз беадолатии замон ранҷ мебардаанд. Аз ин рӯ, масъалаи беадолатии замон дар осори онҳо ҷойгоҳи вижа дорад. Дар ин бора Ҳофизи Шерозӣ чунин гуфтааст:

Ба миннати дигарон ху макун, ки дар ду ҷаҳон

Ризои Эзаду инъоми подшоҳат бас.

Ба ҳеч вирди дигар нест ҳоҷат, эй Ҳофиз,

Дуои нимшабу дарси субҳгоҳат бас [2, с. 116].

Виялям Шекспир бисёр вақт замони худро мазаммат қарда, аз ноадолатиҳо ва саргардониҳо ранҷ қашидааст. Дар ин мавзӯи сонетҳои зиёд офаридааст. Чунинчӣ:

I have no precious time at al to spend,
Nor seruices to doe til you require.

Nor dars I chide the world without end houre?

Whilst I (my soueraine) watch the clock for you [4, c. 64].

Тарҷумаи тахтуллафз:

Ман вақти худамро сарфи ту накунам,

На даме дар хидмати ту коре накунад.

На дар ин ҷаҳон то охир наҳаросам?

То дами умр сарфаи кори ту кунам?

Ҳамин тавр гуфтан зарур аст, ки андешаҳои дигари шабех дар осори Ҳофизӣ Шерозӣ ва Виялям Шекспир бараъло дида мешаванд ва таҳлилу таҳқиқи он ба яққатор корҳои илмӣ замина хоҳад гузошт. Аз ин рӯ, ин ду нобиғаи ҷаҳонро метавон шоирони бузург, ғазалсароёни беҳамто ва шоирони ишқ номид. Тавачҷуҳ ва назари шоирон ба ҷаҳон ва махлуқоти он ва ҳамчунин афкори маънавии онҳо новобаста аз фарҳангу маданияти мухталифи Шарқу Ғарб муштарак ва умумӣ ҳисобида мешаванд.

Фасли дувуми боби дувум «**Тарҷумаи ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виялям Шекспир**» унвон дошта, аз ду қисмат иборат аст. Дар фасли мазкур масъалаи тарҷума ва таҳқиқи ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виялям Шекспирро дар натиҷаи истифодаи дурусти сарчашмаҳои асли ва тарҷумаҳои дақиқ муайян шудаанд.

Мақому манзалати Ҳофизӣ Шерозӣ ва Виялям Шекспир, чи дар таҳқиқ ва чи дар тарҷума муайян гардидааст. Шухрати ҷаҳонии Ҳофизӣ Шерозӣ ва Виялям Шекспир дар заминаи тарҷумаҳо низ дар ҳар давраи таърихӣ нигоҳ дошта шуда, эътирофи ҷаҳониро ба бор овардааст. Роҷеъ ба ин муҳаққиқ Р. Қудратов чунин зикр кардааст: «Ҳофизӣ Шерозӣ ашъори хешро баъди шоирони дигари Форс, дувумин шахси таърихист, ки пояи назми лирикии баландпоияи адабиёти классикии мо ба шумор меравад.» [13, с. 1].

Сабаби аслии маҳбубият ва маъруфияти Ҳофизӣ Шерозӣ ва Виялям Шекспирро ашъори баландмазмун, ҳунари азали ва арзишҳои маънавий ташкил медиҳад. Шухрати Ҳофизӣ Шерозӣ ва Виялям Шекспир дар Шарқу Ғарб басо баланд мебошад, ки вучуди нусхаҳо ва тарҷумаҳои осори онҳо гувоҳи ин матлаб аст. Нусхаҳои қадимтарини «Девони Ҳофиз» дар китобхонаҳои Ғарб, ҳосса дар Италия, Олмон, Фаронса ва ғайра маҳфузанд. Қадимтарин осори Ҳофизӣ Шерозӣ дар Ғарб дар байни нусхаҳои дигари ҷаҳон дар осорхонаи Британии Лондон маҳфуз аст, ки ба соли 1788 тааллуқ дорад. Дар Шарқ бошад нусхаҳои қадимтарини нодири осори шоир дар Калкуттаи Ҳиндустон ва сарзамини Эрон маҳфузанд.

Умумият ва муштаракоти адабиву фарҳангӣ бештар дар натиҷаи мавзӯ, мазмун ва муҳтавои осори адабиёти халқҳои гуногуни ҷаҳон, ки мафҳуми умумибашариро ифода мекунанд, ба даст меоянд. Мафҳуми умумибашарӣ таҳаввулотӣ ҳаёти инсониятро ба вучуд оварда, дар раванди рушди адабиёти ҷаҳон муайян мешавад. Ҷанбаҳои адабӣ, бадеӣ ва

фархангии мавзӯҳои умумии эҷодиёти намоёндагони адабиёти ҷаҳон бо гузашти ҳар марҳилаи таърихӣ рушд меёбанд.

Дар ин самт муҳаққиқон ва тарҷумонҳои англис, ба мисли Эдвард Палмер (Edward H. Palmer (1829-1911), Ҳерман Бикнелл (Herman Bicknell (1830-1875), Частин МакКарти (Justin McCarthy (1830-1912), Ҳенри Вайбелфорс (Henry Wilberforce-Clarke (1840-1905), Ричард Галлин (Richard Gallienne (1866-1947), Ҷон Пайн (John Payne (1912-1989), Ричард Бертон (Richard Burton (1925-1984) ва қорҳои азимро рӯи қор оварданд. Мугарҷимон тавонистанд беш аз 200 ғазали шоирро бо ҷиҳатҳои шакливу маъноӣ тарҷума намоёнд.

Ҳамин тавр, тарҷумаи осори бадеӣ дорои хусусиятҳои муҳим буда, дар давраҳои гуногуни таърихӣ ба ҷомеа таъсири муҳталиф мерасонад. Ҷомеа дар ҳар марҳилаи таърихӣ онҳоро ба ҳар сурат қабул мекунад, аммо арзишҳои маънавию маърифатии осори бадеӣ ҳеҷ гоҳ аз байн намераванд ва аҳли башар ҳамеша онҳоро пос медоранд.

Ҷасли сеюми боби дувум «**Таҳқиқи ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виллям Шекспир**» унвон дошта, қори илмии муҳаққиқони ҷаҳонро дар самти ҳофизшиносӣ ва шекспиршиносӣ ва ҳамчунин таҳлилҳои муқоисавии ғазалиёт ва сонетҳои онҳоро муайян мекунад. Халқу миллатҳои Шарқи Ҷарб аз эҷодиёти ин ду нобиғаи ҷаҳон огоҳӣ дошта, бештар онҳоро ҳамчун «бузургтарин шоири ғазалсаро» ва «асосгузори лирика» ном мебаранд. Ҷазал ва сонет аз даврони классикӣ маншаъ мегиранд ва мавзӯ ва муҳтавои онҳо бештар аз лиҳози бадеияти сухан муайян мешаванд. Дар ин бора муҳаққиқи рус Б.Г. Белинский чунин ба қалам додааст: «Вазифаи баланди муаллиф дар офаридани осори бадеӣ дар ҷасоҳати забон ва андешаи қомил муайян мешавад, ки дар натиҷа қонанда бо мафқура ва дониши андӯхтааш дарк мекунад. Бадеияти сухан мавқеи барҷаста дорад» [32, с. 53].

Анвои санъати бадеии дар ғазал ва сонет густурдаанд ва истифодаи онҳо дар ҳаёти маънавии башар таъсири беандоза мерасонад. Ин мағлабро дар боби сеюми қори таҳқиқ мавриди паҷуқиш қарор додем.

Ҳофизӣ Шерозӣ ва Виллям Шекспир дар адабиёти ҷаҳон шоирони наваро ва навандеш шинохта шудаанд, зеро онҳо дар ашъори худ доим андешаҳои тозаро ворид намуданд. Дар ин асно андешаҳои тоза бо воқеияти ҳаёт баробар аст. Дар ин бора Ҳофизӣ Шерозӣ чунин гуфтааст:

Рӯзи ҳичрону шаби фурқати ёр охир шуд,

Задам ин фолу гузашт ахтару қор охир шуд.

Он ҳама нозу танаъум, ки ҳазон мефармуд,

Оқибаг дар қадами боди баҳор охир шуд [2, с. 44].

Шоир аз гузаштани рӯзи ҳичрони дурии ёр сухан меғӯяд. Дар байти дуом рӯзи ҳичрону фурқати ёрро ба ҳазон (тирамоҳ) ташбеҳ намуда, висоли ёрро ба омадани баҳор шабеҳ додааст.

Ё дар ғазали дигар шоир, ки фасоҳату балоғат дар ҳадди аълост, конунмандиҳои ҳақиқиро рӯи қор овардааст:

Гар даст расад дар сари *зулфайни ту бозам*,

Чун гӯй чӣ сарҳо, ки ба *чавғони ту бозам*.

Зулфи ту маро умри дароз аст, вале нест

Дар даст сари мӯе аз он *умри дарозам* [4, с. 302].

Дар ин ғазал шоир аз орзуи расида ба маъшуқа сухан намуда, ва дар роҳи висоли ёр ҳозир аст чон бисупорад. Ошиқ нахуст аз мӯйи зулфҳои ёр ва расидан ба онҳо ҳаваси ягона дорад. Дарозии мӯйи маъшуқаро ошиқ ба умри худ баробар мекунад. Шоир ошиқро ба парвона шабеҳ дода, дар гирди ёр ўро чарх мезанад.

Маълум мешавад, ки ҳар мисраи байтҳо бо ҳамдигар ҳамнавою ҳамрадифанд. Дар сонетҳо низ шоир то ҳадди имкон ин таркибро риоя намудааст (сонети 25):

Let those who are in fauor with *their stars*,

Of publike honour and proud *titles boast*,

Whilst I whome fortune of such *triumph bars*

Vnlookt for ioy in that I *honour most* [5, с. 30].

Тарҷумаи таҳтуллафз:

Бигзор онон, ки бо ситораҳои худ макбуланд,

Шаъну шарафу номус ба ифтихор унвонанд,

Дар ҳоле, ки ман бахти чунин панҷара ҳастам

Нигоҳи беғаразу ҳақ боиси фаҳри баланданд.

Ошиқу маъшуқа шабеҳи ситораанд ва аз ҳам ҷудонопазиранд. Ҳар қадар ситораи онҳо баланд бошад, ҳамон қадар нангу номус ва ифтихори онҳо баланд мешаванд. Шоир аз доштани чунин ишқ розӣ аст ва ба ҳар гуна аъмол таҳаммулпазир аст. Дар ин замина, ғазал ва сонет аз ҷумлаи эҷодиёти ин ду ситораи адабиёти ҷаҳон мабошанд, ки таърихи кӯҳан доранд. Дар ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир ҷузъиёти хурдтарини Шарқу Ғарб қомилан нишон дода шудаанд.

Боби сеюми рисола «**Таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ хусусиятҳои ғоявӣ бадеии ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир**» унвон дошта, вижагиҳои таҳлили муқоисавӣ осори ин ду шоири баландмартабаи Шарқу Ғарбро таҳлилу таҳқиқ мекунад.

Фасли якуми боби сеюм «**Хусусиятҳои ғоявӣ мавзӯии ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир**» номгузорӣ шудааст. Дар осори Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир муҳимтарин мавзӯҳои давраи Эҳё матраҳ гардидаанд, ки арзишҳои беназири адабӣ доранд. Давраи Эҳё дар Ғарб нисбат ба Шарқ даҳсолаҳо баъд ба вучуд омад. Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир мушқилооти даврони худ ва муаммои зиндагиро дақиқназарона ва шоирона тасвир намуданд.

Осори Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир ҳанӯз дар давраи Эҳё тавачҷуҳи ҳамагонро ҷалб намуд, зеро ҳар нуктаи офаридаҳои онҳо

теъдоди зиёди илмӣ-таҳқиқотиро ба вучуд оварданд ва минбаъд низ мавриди пажӯхиш қарор мегиранд. То замони муосир адабиёти Шарқ, бахусус осори адибони форсӣ-тоҷикӣ ба адабиёти Ғарб ворид гардида, на танҳо дили хонандагонро тасхир намуданд, балки ба шоирону адибони Ғарб илҳом бахшиданд. Дар ин росто муҳаққиқи рус И.И. Конрад чунин андешаронӣ намудааст: «Дар тӯли таърих адабиёти муосири Ғарб ба ду унсур, яъне дар таъсирпазирӣ аз адабиёти хоричӣ ва тарҷумаи асарҳои бадеӣ таъя намуда, ба ин васила рушд ёфтааст» [37, с. 304].

Зерфасли якуми фасли якуми боби сеюм «**Тавсифи ишқ дар ашъори Ҳофизӣ Шерозӣ ва Виялм Шекспир**»унвон дорад. Яке аз мавзӯҳои асосӣ дар ғазал ва сонет мавзуи ишқ маҳсуб ёфта, ба тарзҳои мухталиф баён шудаанд. Яке аз мавзӯҳои асосӣ дар ғазал ва сонет мавзуи ишқ маҳсуб ёфта, ба тарзҳои мухталиф баён шудаанд.

Барои омӯзиш ва баррасии таҳқиқоти муқаммал оид ба таҳлили муқоисавии ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виялм Шекспир таснифоти зеринро бояд анҷом дод. Таснифоти адабии масъалаҳои лирикӣ ва ишқии ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виялм Шекспир дар шаклҳои зерин сурат гирифтааст:

- масъалаи аввал, масъалаи ишқу муҳаббати зохирии инсон, яъне ишқу муҳаббати ошиқу маъшукро дар бар мегирад, ки дар ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виялм Шекспир тасвир ёфтанд. Дар ғазали Ҳофиз ишқӣ заминӣ, яъне ишқӣ инсон ба инсон нардбони ишқӣ ҳақиқӣ, яъне ишқ ба Худованд аст. Дар ғазалиёти Ҳофиз ҳам ишқӣ заминӣ ва ҳам ишқӣ ирфонӣ тасвир шуда, ки аз ҳам ҷудо нестанд;
- масъалаи дуюм, масъалаи ишқу муҳаббати ирфонӣ, яъне меҳру муҳаббат ва ишқӣ инсониятро ба Худованд нишон медиҳад, ки Ҳофизӣ Шерозӣ ва Виялм Шекспир ҳамчун шоирони ориф ба қалам доданд. Масалан, Ҳофизӣ Шерозӣ дар ғазалиёти худ «Худо», «Худованд», «Парвардгор», «Офаридгор» ва ғайра ба қалам додааст ва Виялм Шекспир бо истифода аз китоби муқаддаси масеҳӣ – Библия вожаҳои «Lord», «God», «Creator» ва амсоли инҳо дар сонетҳо нишон додааст.
- масъалаи сеюм, Ҳофизӣ Шерозӣ ва Виялм Шекспир барои баён намудани андеша ва афкори лириқиро аз маҷоз фаровон истифода бурдаанд. Масалан, «Офтоб («Sun»)-ро ба Худованд, «гул» (*flower, rose*)-ро ба ошиқу маъшук, моҳи тобон (*shining moon*)-ро ба симои маъшуқа ва ғайра дар ашъори лириқиашон тасвир карданд.

Оид ба масъалаи якум ва дуюм ҳам Ҳофизӣ Шерозӣ ва ҳам Виялм Шекспир андешаҳои зиёдро дар ашъорашон оварданд. Ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ бо мазмуни ишқ оғоз мешаванд, аммо бештари онҳо маънои ирфонӣ доранд:

Ало, ё айноҳассокӣ, адир каъсан ва новилҳо,
Ки ишқ осон намуд аввал, вале афтод мушқилҳо.
Ба бӯи нофаете, к-охир сабо з-он турра бикшоёд,
Зи тоби чаъди мушкинаш чӣ хун афтод дар дилҳо. [2, с.

33].

Дар ин ғазал Ҳофиз Шерозӣ аз мушқилоти роҳи ишқ (ишқи ҳақиқӣ - ишқ бо Худованд) сухан мегӯяд. Ш. Исрофилниё, ки ин ғазалро шарҳи комил додааст, дар ин масъала менависад: «Дар аксари нусаҳои қадими девони Ҳофиз ин ғазал дар оғоз омадааст, ҳол он ки аз рӯи қоидаи девонтартибдихӣ ин ғазал, ки пеш аз алиф ҳарфи «ҳ»-и ҳавваз» омадааст, бояд дар охири қофияи «алиф», яъне дар шумор дувоздахум ғазал ҷой мегирифт. Шояд Муҳаммад Гуландом – дӯсти шоир ва нахустин чамъқунандаи девони ӯ, аз он сабаб онро дар ибтидои девон ҷой дода, ки аз ирфонитарин ғазалҳои Ҳофиз буда, баёнгари марому маслаки Хоча ва «ойинаи тамомнамое аз сурату маънии кули девони ӯст». Устод Пурномдорён ҳадс мезанад: «Баъид нест, ки садрнишини хилофи одати ин ғазал дар ағлаби нусаҳ суфориш ё васияти худо Ҳофиз буда бошад» [12, с. 31].

Сонетҳои Вилиям Шекспир бошад чунин шурӯъ мешавад:

From fairest creatures we desire increase,
That thereby beauties Rose might neuer die,
But as the riper should by time decease,
His tender heire might beare his memory [4, с. 4].

Тарҷумаи таҳтуллафз:

Аз Офаридгор мо васлро интизорем,
То гулҳо абадан шукуфон бошанд,
Ба ҳамаи ин вақт ғанимат аст,
Талоши ҳама идомаи ҳаёт аст.

Ҳангоми офаридани бархе аз ғазал ва сонетҳо муаллифон маънии аввали онҳоро нишон дода, анҷоми онҳоро пурра муайян накардаанд.

Мавзӯҳо дар ғазалиёти Ҳофиз Шерозӣ доманадор ва пурмазмунанд ва бештар ҳаёти маънавии инсонро дар бар мегиранд. Ҳаёти инсон ба қавли Ҳофиз Шерозӣ ба боғистони пур аз гул ва чаманистони пур аз ишқ бояд бошад, то дар зиндагӣ муроди ҳамагон ҷомаи амал пушанд:

Муроди дил зи тамошои боғи олам чист?
Ба дасти мардуми чашм аз руҳи ту гул чидан.
Ба майпарастӣ аз он нақши худ бар об задам,
Ки то хароб кунам нақши худ парастидан [2, с. 74].

Дар ин росто Вилиям Шекспир низ ҳаёти инсониятро ба тавре тасвир кардааст, ки дар ҳар гӯшаи он ишқу муҳаббат саршор аст:

So either by thy picture or my loue,
Thy selfe away, are present still with me,

For thou not farther then my thoughts canst moue,
And I am still with them, and they with thee [4, с. 34].

Тарҷумаи тахталафз:

Пас ё ба сурати ту ё ишқи ман,
Худат зи ман дурӣ, ё ҳам бо ман,
Бо ману зи ман дур, андешаҳоям на дур,
Ва ман то ҳол бо онҳо бо ман.

Барои ифодаи афкор дар мавриди ишқу муҳаббат ишқсароёни ҷаҳон муҳимтарин ва волотарин суханҳоро ба қалам доданд. Яке аз волотарин арзиш барои ба ишқу муҳаббат расидан хурмату иззат мебошад. Маҳз иззату эҳтироми дучонибаи ошиқу маъшуқа «масъалаи ишқ»-ро дурахшон месозад [2, с. 19].

Ҳамин тавр, ишқ дар ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виям Шекспир ҳарчанд нукоти шарқиена ва ғарбиенаро дар бар гирифта бошад ҳам, бо ҳам равоити ногуастаи дорад.

Зерфасли дувуми фасли якуми боби сеюм «**Тасвири май дар ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виям Шекспир**» ном дорад. Тасвири май ва маънии он дар адабиётшиносӣ то ханӯз аз масъалаҳои таҳқиқнашудаи ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ мебошад. Май дар таъриху тамаддуни Шарқ дорои маъноҳои мазмунӣ амиқ мебошад.

Дар робита бо андешаҳои гуногуни донишмандон ва ҳофизшиносон дар илми адабиётшиносӣ бахсҳои зиёд мавҷуданд. Ба назари мо «май» дар ғазалиёти шоир ба ду маънӣ истифода шудааст: Маънои зоҳирӣ, яъне «май» ба маънои шарбати ангур, ки истеъмоли мекунад ва ба маънои ботинӣ, яъне «май» нишонаи беҳушшавӣ аз ишқи илоҳӣ. Барои исботи фикр аз ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ истифода мекунем. Масалан, дар баёни нуктаи аввал шоир чунин гуфтааст:

На ба ҳафт об, ки рангаш ба сад оташ наравад,
Он чӣ бо хирқаи зоҳид майи ангурӣ қард [3, с. 86].

Дар баёни нуктаи дуюм, ки маънои зоҳирӣро дорад, шоир чунин афзудааст:

Суфӣ биё, ки оина соф аст чомро,
То бингарӣ сафои ман лаълфомро.
Рози даруни парда зи риндони маст,
К-ин нест суфӣи олимақомро [3, с. 93].

Виям Шекспир дар сонет «май» («drink») -ро ба маънои ишқу муҳаббатро ба қор бурдааст, ки бо истеъмоли он ошиқ мафтунӣ маъшуқа шуда, аз лаҳзаи он ҳаловат мебарад. Шоир дар сонети мазкур ба ин назар аст сонети 126):

Looke in thy glasse and tell the face thou vewest,
Now is the time that face should forme an other,
Whose fresh repaire if now thou not renewest,
Thou doo'st beguile the world, vnblesse some mother [4, с. 133].

Тарчумаи тахтуллафз:

Ба қадаҳ нигариста, шакли симои маро нишон дех,
Вақти он аст, ки симои ту дигаргуна аст.
Аз яке муаттару аз дигар муассиртар,
Дар олами маъонӣ, чун бидуни дуои модар аст.

Шоири англис дар ғазалгунаи (сонети) худ ҳарчанд вожаи майро истифода накардааст, аммо *қадаҳ* ишора ба *май* аст. Бо истифодаи аз санъатҳои бадеӣ матлаби худро баён кардааст. Албатта, шоир шахсро аз истифодаи май дар канор мегузорад ва шахси ба даст қадахгирифтаро сарзаниш мекунад ва ба шахси сарсону дуонагирифтаи модар мешуморад.

Зерфасли сеюми фасли якуми боби сеюм «**Тасвири дӯстиву рафоқат дар ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир**» номгузорӣ шудааст. Мавзуи дӯстиву рафоқат дар ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир мавқеи хоса дорад. Муҳаққиқони ҷаҳон сонетҳои Вилиям Шекспирро ба мавзуи дӯстӣ (аз 1 то 120 сонет) ва ишқӣ (аз 120 то 152 сонет) қисмат кардаанд. Ин навъи тақсимбандӣ, ки аз ҷониби шекспиршиносони ҷаҳон баррасии илмӣ шудааст, ҳаёти Вилиям Шекспирро бо ду шахси наздик (дӯст ва ҳамсар) зарур ҳисобиданд. Шоир дар баъзе ҳолатҳо мавзуи дӯстиву рафоқатро аз ишқу муҳаббат болотар ҳисобида, чунин ба назм кашидааст (сонети 112):

Your love and pity doth th' impression fill,
Which vulgar scandal stamped upon my brow,
For what care I who calls me well or ill,
So you o'er-green my bad, my good allow? [4, 119].

Тарчумаи тахтуллафз:

Дӯсти ман, муҳаббат ва меҳрубонии ту
Нафаси маро бо меҳри худ саршор кард
Ба чи сабаб тухмати бадсӯз мекунад,
Дар рӯи ман бо суханҳои гарм.

Чунонки ба назар мерасад, дар ҳамаи байтҳои боло шоир ба дарёфти мазомини тоза даст ёфтааст. Дар ғазалҳои Ҳофизӣ низ мавзуи дӯстӣ мақоми хос дорад. Ҳофиз, пеш аз ҳама, аз дӯстии байни инсонҳо суҳан мегӯяд:

Дарахти дӯстӣ биншон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳоли душманӣ баркан, ки ранҷи бешумор орад [4, 204].

Дар ғазали дигар мегӯяд:

То дарахти дӯстӣ кай бар диҳад,
Ҳолиё рафтему тухме коштем [3, 117].

Дар ин ду байтҳои болои шоир ирфон нест, панду андарз аст. Шоир дӯстиро ба дарахти баруманд ташбеҳ кардааст, ки бояд мустаҳкам бошад ва душманиро бо ниҳоле монанд кард, ки бояд ба осони аз беҳу бунаш канда шавад. Дӯстӣ, ба қавли шоир дар муддати дароз мустаҳкам мегардад, монанди он ки тухми дарахтеро мекорӣ ва он солҳои баъд ҳосил

меоварад. Аз сӯйи дигар дар шеъри Ҳофиз “дӯст” ба маънии рамзии ирфонӣ низ ба кор рафтааст, аз ҷумла дар байти зер:

Боғи бихишту сояи тубиву қасри хур,

Бо хоки кӯи *дӯст* баробар намекунам [3, с. 63].

Воқеан, дар дунёи зоҳирӣ дӯст шахси наздик ва боиффат аст, аммо шоир то ҷое ўро таъриф кардааст, ки аз доираи зехни инсон берун аст. Аз ин рӯ, ғазали мазкур дорои маъноӣ ирфонӣ мебошад, зеро эҳтироми дӯст ба дараҷае воло доништааст, ки аз боғу бихишт ва қасри хур волотар шуморидааст. Мафҳуми дӯст маъноӣ зоҳирӣ надошта, комилан маъноӣ ирфонӣ, яъне Офаридгорро дорад.

Мавзуи дустию вафодорӣ аз мавзӯҳои марказии ғазалиёти Ҳофиз ва сонетҳои Шекспир буда, дар баробари мазмунҳои баланди инсондӯстӣ, арзиши баланди ҳунари доранд. Ашъори ин ду шоири нобиға баъдина аз ҷониби шоирони дигар мавриди таклиду пайравӣ қарор гирифтааст, аммо дар ин масъала касе аз шоирон ба пояи ин ду шоири бузург нарасидааст.

Зерфасли чаҳоруми фасли якуми боби сеюм «**Тасвири табиат дар ғазалиёти Ҳофиз Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир**» мебошад. Тасвири табиат дар адабиёти Шарқу Ғарб мақоми хос дорад, зеро мавзуи тасвири шоиру нависандагон, пеш аз ҳама, табиати муҳити атрофи худашон мебошад. Суханварони мумтоз табиати ватани хешро бо некутарин сурат дар ашъорашон ба тасвир овардаанд. Донишманди рус Э.Е. Шаталов бар он назар аст, ки таъсири табиат дар ҳар лаҳза ба инсон нерӯ мебахшад ва бештар тасаввуроти инсонро возеъу баръластатар месозад. Донишмандон собит намудаанд, ки инсон бо табиат зинда аст ва аз табиат ҷудо буда наметавонад. Шоирон аз табиат ва муъити иъютанамудаи худ илҳом мегирад.

алалхусус баҳор дар ғазалиёти Ҳофиз доманаи густурда дорад, ки мо бо чанд намуна иктифо мекунем:

Кунун, ки дар чаман омад гул аз адам ба вучуд,

Бунафша дар қадами ӯ ниҳад сар ба сучуд.

Ба боғ тоза кун оини дини зардуштӣ,

Кунун, ки лола барафрӯхт оташи Намруд [3, с. 96].

Вилиям Шекспир низ мисли Ҳофиз дар тасвири табиат, алалхусус баҳор дасти тамом дорад. Масалан:

No more bee greeu'd at that which thou hast done,

Roses haue thornes, and siluer fountaines mud,

Cloudes and eclipses staine both Moone and Sunne,

And loathsome canker liues in sweetest bud [4, с. 66].

Тарҷумаи таҳтуллафз:

Бештари занбӯрҳо ба қадри заҳмати худ,

Садбаргу мушк ва обҳои пурсафоро доранд.

Абрҳои зиёд дар пушти моху хуршеданд,

Ё дар ҳаёти ширини дигаре мавҷуданд.

Шоир махлуқи пурзаҳмат, яъне занбӯрро таърифу тавсиф намуда, истеъмоли дурусти ўро, ки шаҳди садбаргу мушкро мечашанд. Онгаҳ бо нозҳои занбӯрон абрҳо аз пушти моху хуршед пинҳонанд. Дар инчо занбӯр маъшуқа ва абр, ки саропо аз ашқу андух таркиб ёфтааст, паноҳгоҳашро дар пушти моху офтоб мебинад.

Ҳамин тавр, хусусиятҳои ғоявию мавзуии ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виям Шекспирро салосату балоғат, фасохату нафосат ва афкори баланди бадеиёву ғоявӣ ташкил медиҳад. Дар ҳар як қисмат, дар ҳар як мисраъ, дар ҳар як байти ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виям Шекспир ғояҳои инсондӯстӣ ва хирадгарой ба назар мерасанд, ки аҳаммияти бузурги эстетикӣ ва тарбиявӣ доранд. Дар ин росто, агар ба осори ин ду нобиғаи ҷаҳон назар афканем, воқеан, дар ғазалиёти Ҳофиз ва сонетҳои Виям Шекспир умумиятҳои басо зиёдро мебинем. Ҳамгунӣ ва муштаракоти осори Ҳофизӣ Шерозӣ ва Виям Шекспирро дар тасвири табиат низ мушоҳида мешаванд, ки аз дидгоҳи зебоишинохтӣ ва завқи баланди эстетикӣ ин ду шоири нобиға шаҳодат медиҳанд.

Фасли дувуми боби сеюм «**Хусусиятҳои бадени ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виям Шекспир**» унвон дорад. Бадеияти ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виям Шекспир мунҳасир ба фард буда, дорой сабки хос ва дар таърихи ғазалсароии адабиёти Шарқу сонетсароии адабиёти Ғарб беназираанд. Ашъори ин ду шоири нобиға дорой маъниҳои олио ғояҳои инсонсоз буда, ин маъниҳои олі ва ғояҳои инсонсоз хеле зебову хунармандона ба тасвир омада, дар либоси бадеият зиннат ёфтаанд. Дар ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виям Шекспир маъниҳои олі, ғояҳои баланди инсондӯстона ва мазомини латифу шинам дар шакли зебову дилкаш бо қорбурди калимоту ибора ва таркиботи суфтаву пероста, бо истифода аз санъатҳои гуногуни бадеӣ ба риштаи тасвир кашида шудаанд.

Ҳофизӣ Шерозӣ ва Виям Шекспир аз зумраи шоирони соҳибдевоне мебошанд, ки дар офаридани осори пурғановат дар киёс аз ҳамасрон ва шоирони баъдӣ ба маротиб фарқ мекунанд. Аз ин рӯ, онҳо бо унвони усули «шекспиризм» ё «шекспирона» («shakesperism») ва «сабки Ҳофиз» («Hafiz's sound») дар саросари ҷаҳон маъруфият пайдо карданд.

Ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виям Шекспир аз ҷиҳати мавзӯӣ, мундариҷа, ғоя, ғановати бадеӣ ва хусни баён ғанӣ буда, дар таърихи адабиёти ҷаҳон мақоми вижа доранд.

Хусусиятҳои бадеӣ, яъне санъатҳои бадеӣ, ба мисли *таҷнис*, *ташбеҳ*, *талмех*, *саволу ҷавоб*, *истиора*, *иҳом*, *мурооти назар* ва монанди инҳо дар ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ мақоми баланд доранд.

Таҷнис. Дар ин навъи санъати бадеии мазкур Ҳофизӣ Шерозӣ калимаҳои монандро истифода бурдааст, ки онҳо маъноҳои гуногунро

доранд. Аслан, шоир ҳар ду навъи тачнис, яъне тачниси лафзӣ ва маънавиро истифода намудааст. Аммо тачнис анвои гуногун дорад, монанди тачниси том, тачниси ноқис, тачниси зоида, тачниси мураккаб ва ғайра. Аз таърифи шеършиносон бармеояд, ки дар тачнис як калима ё ибора ҳамшакл ба ду маъно қор фармуда мешаванд. Масалан, дар байти зер калимаи *ширин* ба ду маъно омадааст: яқум номи инсон – қаҳрамони достони «Хусрав ва Ширин» ва дуввум ба маънои ширин, болаззатро мавриди истифода қарор ёфтааст:

1. ба маънои номи инсон – қаҳрамони достони «Хусрав ва Ширин»:

Зи ҳасрати лаби *Ширин* ҳанӯз мебинам,
Ки лола медамад аз хуни дидаи Фарҳод.
Магар, ки лола бидонист бевафоии даҳр,
Ки то бизоду бишуд, чоми май зи каф нанҳод [2, с. 69].

2. ба маънои ширин, болаззат ва хуштаъм:

Дар маҷлиси мо атр маёмеъ, ки моро
Ҳар лаҳза зи гесуи ту хушбӯӣ машом аст.
Аз чошни қанд мағӯ ҳечу зи шакқар
З-он рӯ, ки маро аз лаби *ширини* ту ком аст [3, с. 21].

Виялм Шекспир аз нахустин рӯзҳои шинохти худ то охири нафас ишқу муҳаббатро дар дил парварид, онро меҳвари ҷовидонӣ унво мондааст. Дар сонети вожаи «*sweet*»-ро ба маъшуқааш нисбат донидааст:

That he shall neuer cut from memory
My *sweet* loues beauty, though my louers life.
His beautie shall in these blacke lines be seene,
And they shall liue, and he in them still greene [4, с. 71].

Тарҷумаи тахтуллафз:

Хотираҳо ҳаргиз зудуда намешаванд,
Ширинам, ишқу муҳаббати зиндагиам.
Зебоии ӯ дар ин тирағиҳо айёнанд,
Ишқ то дами сабз будан, зинда аст.

Дар сонети боло шоир вожаи «*sweet*» («*ширинам*»)–ро ҳарчанд ба ивази номи маъшуқа донида бошад, дар сонети мазкур маъшуқаро ба хӯроку оби ширин ва болаззат монанд қардааст (сонети 75):

So are you to my thoughts as food to life,
Or as *sweet* season'd shewers are to the ground:
And for the peace of you I hold such strife,
As twixt a miser and his wealth is found [4, с. 81].

Тарҷумаи тахтуллафз:

Ту барои ҳаёти ман ҳамчун ғизои ширинӣ,
Ё чун обҳои мавсимии баҳор ширинӣ.

Баҳри ошоштагӣ ҳамеша дар талошам,
Ҳамчун сипар бароят хувойдоям.

Саволу ҷавоб. Шоир тавассути ин наъви санъати бадеӣ ба хонанда ҷавоби дақиқ медиҳад. Ҳофизи Шерозӣ вожаҳои «*гуфтам*», «*гуфто*» ва Вилиям Шекспир «*say*», «*said*» «*mentioned*», «*noted*» ва ғайра истифода намудаанд. Ҳадафи ҳар ду шоир ба хонанда расонидани арзишҳои маънаӣ мебошад. Чунончи:

Гуфтам: «Каям даҳону лабат комрон кунанд?»

Гуфто: «Ба чашм, ҳар чӣ ту гӯӣ, чунон кунанд»

Гуфтам: «Хироҷи Миср талаб мекунан лабат».

Гуфто: «Дар ин муомила камтар зиён кунанд» [4, с. 254].

Дар сонети мазкур (сонети 85) Вилиям Шекспир чунин шарҳ додааст:

To every Himne that able spirit affords,
In polisht forme of well refined pen.
Hearing you praisd, I say 'tis so, 'tis true,
And to the most of praise adde some-thing more,
Me for my dombe thoughts, speaking in effect [4, с. 87].

Тарҷумаи тахтуллафз:

Ба ҳар нафар нерӯу тавоноӣ медиҳад,
Дар роҳи муҳаббати ман қалам очиз аст.
Гуфтед: «Ҳамеша дурустӣ бигзарад»
Илова ба ин дигар заррае накардед.

Саволу ҷавоб аз ҷумлаи санъатҳои бадеӣ мебошад, ки чи дар ғазалиёти Ҳофизи Шерозӣ ва чи сонетҳои Вилиям Шекспир мавқеи баланд дорад. Ин ду шоири бузурги ҷаҳон аз ин санъат хунармандона истифода кардаанд

Ташбеҳ. Ташбеҳ ба сифати санъати маънаӣ дар шеъри ғиноӣ, баҳусус, дар ғазал маъмул аст. Андешаҳои муҳаққиқи эронӣ Саид Нафисӣ дар ин бора ҷолиби диққат аст: «Бузургтарин маҳорати ҳар шоир дар ташбеҳот аст. Шеъри бе ташбеҳ чун ҳусни ноороста аст. Шоир он аст, ки мушаббеҳи худро ба чизе ва ҳар кас лутф ва шеваи онро дарёбад».. Ба ҳамин маънӣ мафҳуми таърифи ташбеҳ дар китоби «Санъати суҳан»-и Т. Зехнӣ равшан баён ёфтааст.

Воситаи ташбеҳсоз дар офариниши шоир тавассути *мисли*, *мисоли*, *монанди*, *чун*, *ҳамчу(н)* ва ғайра суръат гирифтааснд. Масалан:

Чу гаштӣ з-он лаби ширин шакарбор,

Лабатро гар шакар гуфтем, гуфтем.

Намудӣ чун ба мо рухсору абрӯ,

Гарат шамсу қамар гуфтем, гуфтем [2, с. 193].

Дар байти аввали санъати маънавии ташбеҳ истифода гардидааст. Эҷодкор «лаб»-ро ба «сухани нек» монанд кардааст. Дар ин ҷо «лаб»

монандшаванда, «сухан» монандкунанда ва «чу» калимаи ёридиҳанда ё адои монандӣ шуда омадааст.

Дар сонетҳои Вилиям Шекспир ташбеҳро бо каламоти ёрирасони *as, as...as, like, as well* ва ғайра ифода кардааст (сонети 11):

*As fast as thou shalt wane so fast thou grow'st,
In one of thine, from that which thou departest,
And that fresh blood which yongly thou bestow'st,
Thou maist call thine, thou from youth conuertest* [4, с. 83].

Ҳофизи Шерозӣ ва Вилиям Шекспир санъати ташбеҳро ба ҳар шакл истифода намуданд. Онҳо ташбеҳро бо мақсади муқоисаи айнияти ду вазъ, нишон додани ҳолатҳои умумӣ, ҷиҳатҳои манфӣ ва мусбат, барҷаста ва ҷозибанок ифода кардани образҳо истифода бурдаанд.

Тавсиф. Ин навъи санъати бадеӣ нисбат ба ташбеҳ содатар ва мухтасартар буда, дар он калимаҳо бештар ба маънои маҷозӣ истифода мешаванд. Дар ғазалиёти Ҳофизи Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир тавсифҳо гуногунранганд. Дар ин навъи санъати бадеӣ сифати ашё ё шахс маълум мешавад ва дар ғазалиёти Ҳофизи Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир басо зиёданд. Масалан, дар ғазали зери Ҳофизи Шерозӣ тавсифи маҳбуба дар ҳадди аълоост:

Бибурд аз ман қарору тоқату хуш,
Бути сангиндили симинбуноғӯш.
Нигоре, чобуке, шанге кулахдор,
Зарифе, махваше, турке қабопӯш [2, с. 263].

Дар ғазали болои шоир бо воситаи вожаю таркибҳои бут, сангиндил, симинбаногӯш, нигор, чобук, шанг, кулахдор, зарифе, махваше, турке (ба маънии маҳбубаи зебо) қабопӯш ва ғайра маҳбубаи худро тавсиф намудааст, ки санъати тавсиф мебошад

Вилиям Шекспир дар сонетҳои худ тавсифро ба шакли зайл овардааст (сонети 24):

*Mine eye hath play'd the painter and hath steeld,
Thy beauties forme in table of my heart,
My body is the frame wherein ti's held,
And perspectiue it is best Painters art* [4, с. 32].

Тарҷумаи таҳтуллафз:

Чашмҳоям рангорагии наққоширо доранд,
Таровату зебогии ман қалби ман аст.
Тани ман дар ҳаракатҳои беохир аст,
Санъати бузург ин кори бузург аст.

Дар ғазалҳои Ҳофизи Шерозӣ калимаҳои «*хилватнишин*», «*парирӯй*», «*нозукниҳол*», «*тозаҷавон*», «*абруҳилол*», «*булбуловоз*», «*рӯшанчашм*», «*сабукдаст*», «*симинбар*», «*парданишин*», «*гулруҳсор*» ва дар сонетҳои Вилиям Шерозӣ, чун «*treasure of thy lusty daies*» - ганҷи рӯзҳои хушбахтӣ, «*blood warme*», «*beautious nigard*» - хуни гарм (инсонӣ

хуб), «*lowlly gaze*» - нигоҳи зебо, «*liquid prisoner*» - банди абади (побанди маъшуқа), «*winter meete*» - вохӯрии зимистона (вохӯрии сард, айёдати нописандона) ва дигар ифодаҳо хубу барҷой тавсиф шуда омадаанд.

Истиора. Истиора навъи санъати бадеӣ буда, ба ташбеҳ наздикӣ дорад. Фарқияти истиора аз ташбеҳро муҳаққиқи тоҷик Т. Зехнӣ чунин тавзеҳ додаст: «Фарқи истиора аз ташбеҳ ин аст, ки дар истиора ташбеҳшаванда зикр намеёбад, балки танҳо ташбеҳқунанда номбар мешавад» [23, с. 62].

Дар луғат истиора ба маънои *ба орият гирифта*н омадааст. Дар ғазалиёти Ҳофизи Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир истиора ҷойгоҳи бузург дорад. Ифодаи *орзуи офтоб* – орзуи ошиқ ва таркиби *ба моҳтоб шикастан* – ба нокомӣ ва ба орзу нарасидан далолат мекунад.

Дар ғазалиёти Ҳофизи Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир санъати истиора ба тарзҳои мухталиф ва анвои гуногуни ин санъат истифода шудааст. Масалан, дар байти зери Ҳофиз истиораи биттасреҳ истифода шудааст. Истиораи биттасреҳ он аст, ки дар он танҳо соҳибистиора зикр мешавад ва истиорашаванда маҳзӯф менамояд:

Гульзоре зи гулистони ҷаҳон моро бас,

3-ин ҷаман сояи он сарви равон моро бас [2, с. 247].

Дар байти боло сарв соҳибистиора ва ва қомати маъшуқа, ки маҳзӯф аст, истиорашаванда мебошад ва ҳамчунин калимаи «гульзор» низ истиора аз маъшуқа мебошад. Истиора дар адабиёт як намуди маҷоз доништа шудааст ва ҳамчунин ба санъати ташбеҳ низ хеле монандӣ дорад. Вай дар заминаи инкишофи минбаъдаи ташбеҳи пӯшида ба вучуд меояд. Дар ин маврид фарқи истиораро аз ташбеҳ дар он мебинем, ки ташбеҳшаванда зикр нагардида, танҳо ташбеҳқунанда меояд.

Дар абёти болозикри сонет ибораҳои «*my love*» («ишқи ман»), ва «*true love*» («ишқи ҳақиқӣ») истиора шуда омадаанд, зеро ба ҷои калимаҳои «*wife*» «ҳамсар», «*lover*» «ошиқ ё маъшуқа» ва «*drink*» «май» омадаанд.

Мутаозод. «Дар луғат бо якдигар душманӣ ва ноҳампой кардан буда, назди бадеъиёни Аҷам он бувад, ки лафзҳои зидди якдигар оваранд, чун гарму сард, нуру зулмат, сиёҳу сафед ва ғайраи онҳо» [47, с. 339]. Масалан, дар абёти зери Ҳофизи Шерозӣ низ калимаҳои *дӯзах ва бихишт* санъати мутаозод мебошанд:

Қасоми бихишту дӯзах, он уқдакушӣ

Моро нагузорад, ки дароем зи пой.

То кай бувад ин гурграбӣ, бинамой,

Сарпанҷаи душман афган, эй шеро Худой! [3, с. 465].

Ин навъи санъати бадеӣ дар сонетҳои Вилиям Шекспир фаровон истифода шудаанд. Шоир ифодаҳои «*truth vainely*» («шачараи пок») ва «*thee bright*» («равшании комил»)–ро бо «*black as hell*» («чун дӯзхи сиёҳ») ва

ва «as darke as night» («шаби сиёҳ») ҳамчун таззод сифат додааст (сонети 147):

My thoughts and my discourse as mad mens are,
At randon from the truth vainely exprest.
For I haue sworne thee faire, and thought thee bright,
Who art as black as hell, as darke as night [4, с. 151].

Тарҷумаи тахтуллафз:

Андешаву гуфтугӯҳои ман ҳамчун мардони девона,
Бо вучуди ҳақиқат беҳуда баён мекунанд.
Бо ту ман қасам хӯрдам, эй равшании комил,
Ки санъати ту чун дузахи сиёҳ ва ҳамчун шаби сиёҳ.

Иҳом. Иҳом дар луғат ба маънии «ба гумон афкандан» ва «дар шак афкандан» аст ва дар истилоҳ он аст, ки калимаро ба ду ё чанд маънӣ ба кор мебаранд, ба тавре ки яке аз онҳо ошкортар бошад ва қасди гӯянда харду маънӣ бошад. Муаллифони «Фарҳанги истилоҳоти адабиётшиносӣ» онро чунин маънидод кардаанд: «Иҳом аз санъатҳои маънавис, ки ҳам дар адабиёти классикӣ ва ҳам дар адабиёти имрӯзаи тоҷик, махсусан дар назм, ниҳоят бисёр кор фармуда мешавад» [47, с. 39].

Ҳофизшиносон бар он назаранд, ки муҳимтарин санъати бадеӣ дар ғазалиёти Ҳофизи Шерозӣ санъати иҳом мебошад ва иҳомангезӣ хоси сабки сухани ӯст. Дар мавриди корбурди санъати иҳом дар ашъори Ҳофизи Шерозӣ корҳои таҳқиқотии зиёде анҷом шудааст. Дар идомаи пажӯҳиш ин ҷо ба чанд мисол иктифо мекунем, ки ба мавзуи таҳқиқ алоқаманданд. Дар байти зери Ҳофизи Шерозӣ калима ва таркибҳои бӯй, нофа, нофакушой, тоб, хун дар дил афтодан иҳом доранд.

Ба бӯйи нофасе, к-охир сабо з-он тура бикшоюд,
Зи тоби чаъди мушкинаш чӣ хун афтод дар дилхо [3, с. 213].

Вилиям Шекспир ин навъи санъатро бо ифодаи вожаи «smell» («бӯй»), ки маъноҳои гуногунро доранд, баён намуудааст (сонети 94):

But if that flowre with base infection meete,
The basest weed out-braues his dignity:
For sweetest things turne sowrest by their deedes,
Lillies that fester, smell far worse then weeds [4, с. 97].

Тарҷумаи тахтуллафз:

Аммо агар он гул бо бӯйи маҳини худ во хӯрад,
Пасттарин алаф шаъну шарафи ӯро паст мезанад:
Ширинтарин чизҳо бо аъмоли худ коста мешаванд,
Гулҳои нопок, чун алафҳои бегона бӯйи ғализ мекунанд.

Ҳамин тавр, омӯзиши хусусиятҳои бадеии ғазалу сонет ва муқоисаи онҳо шаҳодат бар он медиҳанд, ки дар онҳо Ҳофизи Шерозӣ ва Вилиям Шекспир бо истифода аз санъатҳои мухталифи бадеӣ тавирҳои оли офарида, маъонии зиёдеро баён кардаанд. Ҳамчунин, ҷанбаҳои гуногун дар ғазалиёти Ҳофизи Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир равшан ва

возех тасвир шудаанд, ки дар адабиёти ҷаҳон ҷовидона хизмат менамоянд.

Тасвирҳои шоирона дар ғазал ва сонетҳои ин ду шоири бузург хеле зиёд ва дар айни замон устодонаву ӯнаармандона, бо истифода аз санъатҳои мухталифи бадеӣ ба тасвир омадаанд, ки баёнгарии камолоти суханварии Ҳофизии Шерозӣ ва Вилиям Шекспир мебошад.

ХУЛОСА

Диссертатсияи мазкур ба осори гаронарзиши ситораҳои дурахшони Шарку Ғарб – Ҳофизии Шерозӣ ва Вилиям Шекспир бахшида шуда, дар адабиётшиносии тоҷик бори нахуст аз назари муқоисавӣ-таърихӣ, мундариҷаи ғоявӣ, бадеӣ ва сохторӣ мавриди пажӯҳиши муқаммал қарор гирифтааст. Дар рафти таҳқиқ маълум гардид, ки ғазалиёти Ҳофизии Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир умумияти зиёди маъноӣ доранд, ки ин шабоҳатҳо бештар дар тасвири мавзӯҳои ишқу муҳаббат, инсондӯстӣ, озодаишӣ, хирадмандӣ ва ғайра зоҳир мегарданд.

Омӯзиши муқоисавии ғазалиёти Ҳофизии Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир нишон медиҳад, ки пайдоиши (генезиси) равобити фарҳангӣ-адабӣ дар адабиёти халқҳои ҷаҳон таҳаввулоти гуногунро ба вуҷуд оварда, дар адабиётшиносии муосир масъалаҳои муҳими илмиро ворид намуда, вижагиҳои таъсирпазирии адабиёти халқҳои гуногун ва намоёндогони алоҳидаи онро нишон медиҳанд.

Тарҷума ва таъсирпазирӣ дар назму наср дар арзишҳои бадеиву адабии мо дар натиҷаи равобити фарҳангӣ-адабӣ инъикос ёфтааст. Таъсири муқоисавии ғазалиёти Ҳофизии Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир собит сохт, ки адабиёти халқҳои гуногун аз ҳисоби ҳамдигар дар натиҷаи тарҷума ва пажӯҳиши масъалаҳои гуногун ғани мегарданд.

Дар хулоса ва натиҷагириҳои диссертатсия масъалаҳои дар бобҳо ва фаслҳои дарҷгардида оид ба таҳлили муқоисавии ғазалиёти Ҳофизии Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир ба таври амиқ зикр шудаанд:

1. Ғазал ва сонет навъи жанрҳои ғиноӣ буда, аз ҷиҳати дарунмоя ва мазмун муштарақанд. Барои муайян намудани завқу салиқа, ҷаҳонбинӣ ва ҳунари шоирӣ тасвирҳои гуногуни шоирона ба даст омада, ашъори ҳар дуи ин шоирони ҷаҳон мушаххас гардиданд [3-М].

2. Давраи асримиёнагӣ (давраи Эҳё), ки дорони равнақи ғазалсароӣ дар Шарк (сарзамини Форс) ва сонетсароӣ дар Ғарб (Англия) будааст, ба сифати ашъори лирикӣ ва нуктаи камоли худ расиданд. Дар ҳар дуи ин жанрҳои адабӣ суннатҳои ниёгон нигоҳ дошта шуда, навоварихҳои зиёд ба назар мерасанд [1-М].

3. Заминаҳои иҷтимоӣ ва таърихӣ таҳаввули афкори адабии Шарку Ғарб зимни таҳлили хусусиятҳои ғоявӣ, мавзӯӣ ва бадеии ғазалиёти Ҳофизии Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир аз рӯи се омилҳои зерин муайян мешаванд:

а) нигоҳ доштани арзишҳои маънавӣ, яъне осори нобиғагони ҷаҳонӣ, ки ба ин қатор Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир дохил мешаванд;

б) тарбия намудани наслҳои башар дар руҳияи арзишҳои ахлоқӣ, эстетикӣ ва маданӣ дар заминаи осори Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир дар замони ҷаҳонишавӣ;

в) муайян кардани умумият ва фарқияти ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир [2-М].

4. Таҳлилҳои муқоисавии ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир аз масъалаҳои асосии адабиётшиносии муосир ба шумор рафта, нахустин пажӯҳишҳои илмиро дар ин самтҳо анҷом ёфтаанд. Пажӯҳишҳои мазкур ҳарчанд пажӯҳишҳои тоза бошанд ҳам, минбаъд ба рушди ҳамкориҳои фарҳангӣ-бадеӣ мусоидат мекунанд [5-М].

5. Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир аз чехраҳои шинохтаи давраи Эҳё буда, дар адабиёти ҷаҳон мавқеи баландро касб намудаанд. Онҳо дар ташаккул ва таҳаввули жанри ғиноӣ ва рушди он саҳми назаррас гузоштаанд. Эҷодиёти ҳар дуи ин шоирон бозгӯи тамоюлҳои муҳими адабӣ ва бадеӣ дар пешрафти ғазал ва сонет мебошанд [6-М].

6. Эҷодиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир танҳо ба фарҳангу маданияти форстаборону форсзабонон ва англисҳо маҳдуд набуда, дар тамаддуни башар саҳми мондагор гузоштаанд [7-М].

7. Вижагиҳои маҳорати суханварӣ дар замони Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир ва таъсири онҳо ба ҷанбаҳои мухталифи ҷомеаи Шарқу Ғарб муассир арзёбӣ мегарданд [4-М].

8. Ғазалҳои Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир бо хусусиятҳои мундариҷавӣ ва дарунмоя чехраҳои хунариҳои онҳоро ҳамчун шоирони ҷаҳон мушаххас месозанд [1-М].

9. Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир аз раванқбахшони ғазал ва сонет буда, ин жанрҳоро ба ҳадди камол расондаанд, ки суханварони асрҳои баъдӣ ба онҳо пайравӣ кардаанд, аммо касе ба пояи онҳо нарасидааст [4-М].

10. Муштарақоти ғазалҳои Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир дар ифодаи хусусиятҳои ғоявӣ мавзӯӣ, ба мисли тараннуми ишқу муҳаббат, дӯстиву рафоқат, тасвири табиат, баёни андешаҳои ахлоқӣ маънавӣ, накуҳиши зулму ситам ва беадолатӣ, риёву тазвир ва ғайра мушоҳида мешавад [2-М].

11. Ғазалҳои Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир аз нигоҳи қорбурди воситаҳои тасвири бадеӣ пурғановат буда, ташбеҳ, ташхис, таҷнис, истиора, ихом аз муҳимтарин санъатҳои бадеӣ ба ҳисоб мераванд [5-М].

12. Навовариҳои ашъори Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир дар мазмунсозию маъниофарӣ дар адабиёти ҷаҳон ба мушоҳида расида, ба аҳли адаби минбаъда таъсири амиқ расониданд. Дар пайравӣ аз мазмуно

муҳтаво ва сабки сухани ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виялм Шекспир суханварони баъдина асарҳои зиёде эҷод кардаанд [2-М].

13. Гуногунмавзӯӣ ва вусъати андеша дар ғазалҳои Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виялм Шекспир аз хусусиятҳои муҳими онҳо буда, дар тарбияи наслҳои гуногуни башар хизмат менамоянд [6-М].

14. Дурномаи пажӯҳиши муқоисавии ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виялм Шекспир ба рушди вижагии масъалаҳои таҳқиқотӣ дар адабиёти ҷаҳон ва бевосита адабиёти тоҷикӣ англис мусоидат мекунад [3-М].

Истифодаи афкори пешқадам ва инсонсози классикии форсӣ-тоҷикӣ ва англис, дар заминаи ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виялм Шекспир дар Шарку Ғарб пурра ба ҳам омехта шуда, дубора «давраи Эҳёи ҷаҳонӣ» ё «Инқилоби ҷаҳонӣ» ба вучуд овард. Тараққиёти давраи мазкурро тамоми халқҳои ҷаҳон ба вучуд оварда, заминаи ягонаи илмӣ, маданӣ ва фарҳангиро гузоштанд.

Ҳамин тавр, пажӯҳиш дар заминаи ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виялм Шекспир ҳамчун як таҳқиқоти тозае илмиро ба вучуд овард. Маҳз ҷиҳатҳои таҳқиқоти башариву байналмилалӣ боиси ба даст овардани пажӯҳишҳои азим гардида, самти робитаи фарҳангиву адабиёти ҳамчун самти алоҳидаи адабиётшиносии муосир барои имрӯз ва фардо меомӯзад.

ТАВСИЯҶО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҶОИ ТАҲҚИҚ

Аз таҳқиқи мавзӯ ва масъалаҳои дар диссертатсия матраҳгардида маълум мешавад, ки роҷеъ ба пайвандҳои адабии Шарку Ғарб ва таҳлили муқоисавии ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виялм Шекспир баъзе паҳлуҳои он таҳлилҳо сурат гирифта бошад ҳам, аммо то ба имрӯз ин мавзӯ ба тарзи монографӣ мавриди пажӯҳиш қарор нагирифтааст. Мавзӯи баҳс дар адабиётшиносии муосир дар алоҳидагӣ то андоза омӯхта шудааст ва мо кӯшиш намудем умумият ва фарқияти ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виялм Шекспирро пажӯҳиши ҷиддӣ намоем. Аз ин рӯ, дар шинохти ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виялм Шекспир аз таҳлили вижаҳои ғоявӣ-бадеӣ ва ҳавзаҳои адабии шоирони ҷаҳон истифода намудем:

1. Ҳангоми омӯзиш ва пажӯҳиши таҳлилҳои муқоисавии ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виялм Шекспир дар адабиёти таърихӣ (равобити адабӣ) барои муҳаққиқи диссертатсия маводи фаровон медиҳад.
2. Диссертатсия ба пажӯҳишгарон ва унвонҷӯёни дараҷаи илмӣ дар таҳқиқи мавзӯҳои вобаста ба равобити адабӣ ва таҳлилҳои киёӣ-таърихӣ метавонад кӯмаки назариявӣ ва амалӣ расонад.

3. Омӯзиш ва пажӯҳиши таҳлилҳои муқоисавии ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир, ки диссертатсия метавонад дар таҳқиқи минбаъдаи адабиёти ҷаҳон ва равобитаи адабӣ мусоидат намояд.
4. Маводи дар диссертатсия овардашуда барои омӯзиши самтҳои гуногуни адабиётшиносӣ, чун таърихи адабиёти форсии тоҷикӣ, таърихи адабиёти англис, нақди адабӣ, равобитаи адабӣ ва ҳамчунининин ҳамроҳии илмиву таҳассусии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи мусоид фароҳам меоварад.
5. Таҳқиқоти муқоисавии ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир дар рушди илми адабиётшиносӣ арзиши заминавӣ дошта, дар қавӣ гардонидани равобитаи адабӣ фарҳангии Тоҷикистону Англия хизмат менамояд.
6. Таҳқиқи монографияи таҳлилҳои муқоисавӣ дар заминаи ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир аз ҷумлаи масоили мубрами илми адабиётшиносии тоҷик буда, дурнамои мавзӯи таҳқиқии диссертатсияро муайян менамояд.
Дар маҷмӯъ, қори диссертатсионӣ баёнғари маҳсули тафаккури қомили на танҳо форстаборону форсизабонон ва англистаборони дунё, балки дигар халқу миллатҳои ҷаҳон буда, тавачҷуҳи донишмандон ва адабиётшиносонро ҷалб намулдаст.

ИНТИШОРОТ АЗ РҶӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

1. Мақолаҳос, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

- [1-М]. Ёрбекова, З.М. Сотим Улугзода и Уильям Шекспир (переводческий вклад) [Матн] / З.М. Ёрбекова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ (шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ). – Душанбе, 2023. – № 4 (105). – С. 127-135 (бо ҳаммуаллифӣ).
- [2-М]. Ёрбекова, З.М. Масъалаҳои таърихӣ-муқоисавии осори Ҳофиз ва Шекспир [Матн] / З.М. Ёрбекова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ (шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ). – Душанбе, 2023. – № 4 (106). – С. 117-120.
- [3-М]. Ёрбекова, З.М. Ҳофиз ва Шекспир [Матн] / З.М. Ёрбекова // Паёми Донишгоҳи давлатии шаҳри Хоруғ ба номи Моёншо Назаршоев. Баҳши илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – Хоруғ, 2023. – №2(26). – С. 3-7.
- [4-М]. Ёрбекова, З.М. Муштарақоти ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир [Матн] / З.М. Ёрбекова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – Душанбе, 2025. – № 2. – С. 216-221.

[5–М]. Ёрбекова, З.М. Тавсифи ишқ аз нигоҳи Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир [Матн] / З.М. Ёрбекова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ (шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ). – Душанбе, 2026. – № 3 (122). – С. 206-211.

[6–М]. Ёрбекова, З.М. Ҳофизӣ Шерозӣ ва Вилиям Шекспир – ғазалсароёни ҷаҳон [Матн] / З.М. Ёрбекова // Паёми Донишгоҳи Хоруғ (бахши илмҳои гуманитарӣ). – Хоруғ, 2026. – №1 (05). – С. 49-56.

2. Мақолаҳое, ки дар нашрияҳои дигар ҷой шудаанд:

[7–М]. Ёрбекова, З.М. Адабиёти тағбиқӣ ва нақши тарҷумаи бадеӣ дар он (дар заминаи ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир) [Матн] / З.М. Ёрбекова // Маҷмуи Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Авлавияти омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар дар низоми хизмати давлатӣ: таҳкими салоҳияти рақамӣ». Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 24 апрели соли 2026. – С. 312-336.

[8–М]. Ёрбекова, З.М. Ҷойгоҳи тарҷумаи бадеӣ дар шароити бисёрфарҳангӣ (дар заминаи ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир) [Матн] / З.М. Ёрбекова // Маҷмуи маводди Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои мубрами Филологияи Шарқ ва робитаҳои забониву адабӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ». Донишгоҳи давлатии байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода. – Душанбе, 30 апрели соли 2026. – С. 280-288.

ХОРОГСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ МОЁНШО НАЗАРШОЕВА

На правах рукописи

УДК: 891.550 – 1 (092)

ЁРБЕКОВА ЗАРРИНА МАРДОНКУЛОВНА

**СРАВНИТЕЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ГАЗЕЛЕЙ ХАФИЗА
ШИРАЗИ И СОНЕТОВ УИЛЬЯМА ШЕКСПИРА**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 6.2.15 - Таджикская литература, литературные связи

ХОРОГ - 2026

Диссертация выполнена на кафедре английской филологии Хорогского государственного университета имени Моёншо Назаршоева.

Научный руководитель: **Шозиёва Гулмо Парвонашоевна** – доктор филологических наук, профессор кафедры иностранных языков Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан

Официальные оппоненты: **Исрофилиё Шарифмурод Рахимзода** – доктор

филологических наук, профессор кафедры теории и истории литературы Международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзода

Холов Аълохуджа Сайнозимович - кандидат филологических наук, декан факультета Восточной филологии ГОУ «Исламский институт Таджикистан им. Абу Ханифы Нумана ибн Сабита

Ведущая организация: Институт языка и литературы им. Рудаки НАНТ

Защита диссертации состоится «06» августа 2026 в 09:00 часов на заседании диссертационного совета 6D.KOA-087 при Хорогском государственном университете имени Моёншо Назаршоева (736000, Республика Таджикистан, 736000, г. Хорог, ул. Ш. Шохтемура, 109, зал диссертационного совета).

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке и на официальном сайте Хорогского государственного университета имени Моёншо Назаршоева (736000, г. Хорог, ул. Ш. Шохтемура, 109), а также на сайте <http://www.khogu.tj>.

Автореферат разослан « ____ » _____ 2026 года.

Учёный секретарь диссертационного совета, кандидат филологических наук

 Бехроншо Дж.С.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Хотя изучение и обзор литературных связей между странами Востока решены в максимально возможной степени, между странами Востока и Запада еще остается много неразрывных связей, которые еще не решены должным образом. Литературные связи Востока и Запада проявляются прежде всего в наличии общих источников, особенно в творчестве поэтов и литературных гениев мира. Литература мира до нового времени принимала только те шедевры, которые служили необходимым источником для решения политических, социальных, культурных и литературных вопросов. В связи с этим на разных исторических этапах в область науки, культуры и культуры приходили выдающиеся личности, которые независимо от границ, регионов, народов и наций навсегда покинули устойчивую опору человеческой цивилизации. Хафиз Ширази (1325-1389) и Уильям Шекспир (1564-1616) наряду с другими гениями и великими личностями с восточными и западными особенностями завоевали особый статус в человеческой цивилизации. Единство и общность ценных произведений Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира, поэтов, живших и творивших в эпоху Возрождения, несмотря на наличие характеристик Востока и Запада, имеют общие идеи по некоторым моральным, духовным и литературным вопросам.

Основные темы газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира складываются из идейно-тематических особенностей, в том числе образа свободного человека, описания любви, образа вина, пропаганды дружбы, красоты природы, духовных ценностей человека, отношений между возлюбленным и возлюбленной, общественной жизни и т.д. Тематически-содержательные общности газелей Хафиза Ширази и Уильяма Сонеты Шекспира не получили должного исследования в современном литературоведении. Отсюда исходит выбор темы, а научное решение темы исследования дает возможность должным образом изучить таджикско-английские литературные связи и создать основу для их расширения в период Независимости.

Степень изученности научной темы. Изучение и обзор сравнительно-исторического анализа газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира является новой темой в современной литературе и осуществляется на основе прикладной литературы.

В художественных произведениях и результатах общности и различия поэтов и мыслителей определяются литературные отношения как отдельное и специфическое направление науки о литературе. В этом направлении всемирно известные литературные критики, такие как В.М. Жирмунский [36], Н.И. Веселовский [35], С.Ф. Ольденбург [41], Д.С.

Лихачев [38], Е.М. Мелетинский [39], В.Г. Рейзов [43] и другие проделали большую научно-исследовательскую работу. В результате литературных и художественных связей на протяжении всей истории человечества произведения поэтов и гениев мира развивались и создавали высшие человеческие ценности до нашего времени. С развитием мировой литературы в XXI веке выявились многие детали, которые «укрепляют комплексные культурные, литературные, социальные и художественные связи и непрерывно поддерживают гениальность человеческой цивилизации» [25, с. 185-190].

О жизни и творчестве Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира говорили отечественные и зарубежные исследователи, такие как Э.Э. Бертельс [33], И.С. Брагинский [34], Л.М. Конрад [37], Н.И. Веселовский [35], В.М. Жирмунский [36], А. Мирзоев [16], Ш. Хусейнзода [25], А. Афсахзод [5], А. Садиев [22], Х. Шарифов [27], В. Самад [20], А. Насриддин [18], А. Сатторзода [21], Ш. Мухтар [17], К. Восе [14], Г. Шукурова [29], Дж. Бобокалонова [7], Н. Нурджанов [19], Ф. Джураев [26], А. Усмонов [23], М. Зайниддинов [9], Б. Максудов [15], Ш. Исрофилниё [12], Г. Шозиёева [28], М. Рахимова [42] и другие написали отдельные научные работы.

Что касается сравнительного анализа газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира, то научных статей иранских исследователей немного, большинство из них опубликовано на Западе, особенно в Англии. В этой связи научные статьи иранских исследователей «Сравнительное исследование гордости собственной поэзией: Хафиз и Шекспир» Рухулло Рузбе [41, с. 24-31], «Сравнительное исследование темы любви в сонетах Шекспира и Хафиза» Кияна Пишкара [45, с. 66-75], «Хафиз и Шекспир: встреча Востока и Запада» Захира Заршириза [10, с. 212], «Сотрудничество Шекспира и Хафиза в «любовной» статье Хади Худвара [24, с. 212], «Шекспир, Иран и Восток» Сируса Гани [44, с. 212] и др., большинство авторов в стихах этих двух гениальных поэтов уделяли внимание вопросам любви, восхваления природы, человечности, добра и тому подобного. Однако тематика Сравнительно-исторический анализ газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира не изучался как отдельное исследование.

Связь исследования с программами либо научной тематикой. Диссертационное исследование выполнено в рамках разработки и составления плана научно-исследовательских работ кафедры английской филологии Хорогского государственного университета имени Моёншо Назаршоева на 2021-2026 годы. Результаты исследований и научных оценок могут быть использованы при разработке и совершенствовании образовательных и обучающих программ и тем исследований.

ОБЩЕЕ ОПИСАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Основной целью диссертации является исследование и сравнительное изучение поэзии Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира, особенности сравнительного анализа творчества этих двух ярких звезд мира.

Задачи исследования. Основными задачами исследования являются решение следующих взаимосвязанных вопросов:

- исследование вопросов становления и развития персидско-таджикских и английских литературных связей в средние века;
- изучения жизни и деятельности Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира;
- обзор по смыслу и содержанию газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира;
- определение места поэзии Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира в мировой литературе и человеческой цивилизации;
- исследование влияния поэзии Хафиза Ширази и его мыслей на творчество Уильяма Шекспира;
- исследование и определение качества перевода газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира;
- анализ газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира методом сравнительно-исторического анализа;
- сравнительный анализ идейно-тематических и художественных особенностей газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира;
- выделение *хафизоведения* и *шекспироведения* как отдельного направления современного литературоведения и перспектив их развития.

Объект исследования. В диссертации исследуется сравнительно-исторический анализ газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира.

Предмет исследования. В диссертации изучаются состав, форма, структура и значение газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира в связи с этими научными, литературными, художественными и социальными особенностями.

Теоретические основы исследования. Диссертация основана на теоретических взглядах и научном опыте отечественных и зарубежных учёных и литературоведов, таких как Э.Э. Бертельс [33], И.С. Брагинский [34], В.М. Жирмунский [34], А.Н. Веселовский [35], В.Г. Белинский [32], М. Морозов [40], А. Аникс [30], С.Ф. Ольденбург [41], Д.С. Лихачев [38], М.А. Барг [31], А. Мирзоев [16], Ш. Гусейнзода [25], А. Афсахзод [5], С. Садиев [22], Х. Шарифов [27], Н. Исмаилзода [11], В. Самад [20], А. Сатторзода [21], Дж. Бобокалонова [7], Н. Нурджонов [19], М.

Зайниддинов [9], Ш. Исрофилниё [12], М. Рахимова [42], Г. Шозиёева [28] и др.

Также в качестве теоретической основы в диссертации были использованы научные статьи иранских исследователей Рухулло Рузбе [176], Кияна Пишкура [170], Захира Заршириза [22], Хади Худвора [55], Сируса Гани [136] и др.

Научная новизна исследования. В диссертацию входит первое монографическое исследование на тему «Сравнительно-исторический анализ газелей Хафиза Ширози и сонетов Уильяма Шекспира». В таджикском литературоведении впервые в монографическом порядке с использованием метода сравнительно-исторического анализа были специально изучены газели Хафиза Ширози и сонеты Уильяма Шекспира. Также установлено сходство газели Хафиза Ширози с сонетами Уильяма Шекспира по форме, смыслу, идейно-стилистическим особенностям.

Автор диссертации исследовал литературные связи с содержанием, ролью и статусом деятелей Востока и Запада, охранявших свои духовные ценности.

Исследуемые вопросы важны и необходимы и имеют научную, теоретическую и практическую ценность.

Положения, выносимые на защиту:

1. Основные основы возникновения и формирования литературных связей между Востоком и Западом, особенно персидско-таджикским и английским народами в многолетней истории, во многом были созданы в результате совместного творчества представителей литературы Востока и Запада. Восток, особенно Персия, считался центром цивилизации, науки и культуры в глазах западного мира в классическую эпоху.

2. Прикладная литература как отдельная область таджикского литературоведения, имеющая сравнительно-исторический анализ, послужила для определения общности газелей Хафиза Ширози и сонетов Уильяма Шекспира. Сравнительно-исторический анализ газелей Хафиза Ширози и сонетов Уильяма Шекспира выявил много общего и различий в культуре, культуре и литературе Востока и Запада. Анализ показывает, что мировоззренческие и идеологические особенности стихов Хафиза Ширози оказали положительное влияние на западный мир в разные исторические периоды.

3. Исследования, проводимые исследователями и учёными мира по произведениям персидско-таджикских и англоязычных литературоведов, особенно газелей Хафиза Ширози и сонетов Уильяма Шекспира, обогащают современную литературу. Перевод источников, рукописей и редких произведений персидско-таджикской и английской

литературы, особенно произведений Хафиза Ширази на Западе и Уильяма Шекспира на Востоке, создал великие школы литературы и перевода.

4. Изучение поэзии Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира как по отдельности, так и в контексте сравнительного анализа, определяет перспективу хафизоведения и шекспироведения.

Теоретическая и практическая значимость исследования.

Материал данного исследования может быть использован при написании учебников и учебных пособий по всемирной истории, всемирной литературе, международным отношениям, литературным отношениям, сравнительно-исторической литературе, разработке методических материалов для практических занятий факультетов и кафедр международных отношений, литературных связей и сравнительно-исторической литературы высших учебных заведений республики и различных академических исследований. Материал диссертации также дает основу для дальнейших исследований.

Практическая значимость исследования выражается в том, что научные результаты и выводы, полученные в практике таджикского литературоведения при исследовании вопросов, связанных с реконструкцией сравнительно-исторического анализа газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира, содержания и характеристик газелей и сонетов, имеют большую ценность. Представленный материал, выводы и предложения автора могут быть использованы при написании статей, написании монографий, написании учебников, написании учебных материалов в университетах, институтах и вузах, подготовке курса лекций по истории персидско-таджикской литературы, исследовании неизученных сторон газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира, изучении вопросов, связанных со сравнительно-историческим анализом и определением литературного места этих двух поэтов мира.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертация на тему «Сравнительно-исторический анализ газелей и сонетов Уильяма Шекспира Хафиза Ширази» соответствует в рамках темы и вопросов исследования паспорта научной специальности 6.2.15. Таджикская литература, литературные связи.

Личный вклад соискателя научной степени в исследование. Диссертант впервые исследовал вопросы сравнительно-исторического анализа газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира, а основные положения и выводы опубликовал в виде научных статей. Также личный вклад соискателя проявляется в рассмотрении темы, ключевых вопросов и обработке результатов практических исследований.

Апробация и применение результатов диссертации. По основному содержанию диссертации и выводам исследования автора диссертант ввел доклад на республиканской научно-практической конференции по теме «Приоритет изучения иностранных языков в

системе государственной службы: укрепление цифровой компетентности» (Душанбе, 2026 г.), международной научно-практической конференции по теме «Актуальные вопросы восточной филологии и лингвокультурных отношений в условиях глобализации» (Душанбе, 2026 г.) и университетских клубов и конференций (2023-2026). Основные разделы диссертации были представлены и обсуждены на заседаниях кафедры английской филологии Хорогского государственного университета имени Моёншо Назаршоева.

Диссертация обсуждалась и защищалась на заседании кафедры английской филологии совместно с кафедрой литературы и журналистики Хорогского государственного университета имени Моёншо Назаршоева (Протокол №2 от 12 сентября 2025 года).

Публикация научных трудов по теме диссертации. Основные положения и результаты исследования отражены в 6 научных статьях, опубликованных в списке научных журналов, входящих в ВАК при Президенте Республики Таджикистан. Также в материалах конференции были опубликованы две статьи по теме диссертации.

Структура и объём диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, подразделов, заключения, использованной литературы и приложения. Общий объем диссертации составляет 185 страниц, распечатанных на компьютере.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении диссертации определялись важность и уровень темы исследования, взаимосвязь исследования с научными программами и темами, а также уточнялись цель, задача и объект исследования. В общем описании исследования также обосновываются вопросы о цели, задаче, объекте, предмете исследования, теоретических, методологических основах и новизне исследования, теоретической и практической значимости, степени достоверности исследования, включены защищенные положения диссертации пери личный вклад диссертанта.

Первая глава называется **«Вопросы становления и развития персидско-таджикских и английских литературных связей (во времена Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира)»** и состоит из 2 глав. В этой главе обсуждаются и исследуются вопросы зарождения и становления персидских, таджикских и английских литературных связей во времена всемирно известных поэтов Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира. Диссертант попытался проанализировать и исследовать историю взаимоотношений двух древних литератур Востока и Запада.

Первая часть первой главы озаглавлена **«История персидско-таджикских и английских литературных связей (13-16 вв.)»** и посвящена изучению и исследованию истории культурных и литературных связей на протяжении веков. При этом видный российский

востоковед И.С. Брагинский отметил: «Отношения между Востоком и Западом устанавливались с XIII века через европейских путешественников, которые в первую очередь способствовали расширению истории, науки, литературы и культуры, переносили свои произведения из одного места в другое» [8, с. 128]. В процессе исследования этой темы мы обнаружили много общего между когнитивными подходами Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира. Единство мнений в газелях Хафиза Ширази и сонетах Уильяма Шекспира наблюдается преимущественно в контексте морально-романтических и мистических аспектов. Анализ и мировоззрений представлен в рамках сравнительно-исторического анализа, который в совокупности создает фоновое исследование. В частности, художественные произведения гениев Востока и Запада остаются сокровищницей знаний, которые можно изучать в различных аспектах.

Вторая часть называется **«Всемирная слава Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира»** и определяет глобальный статус этих двух звезд мировой литературы. Фактически, и Хафиз Ширази, и Уильям Шекспир обладали высоким темпераментом и одаренным талантом и оставили ценные произведения. Стихи Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира, особенно газели и сонеты, обладают особыми чертами, которые сделали их всемирно известными:

1. Духовность – высокие темы, высокие идеи, раскрытие душевной боли человечества, выражение благородных мечтаний и стремлений всего человечества и размышление различных вопросов жизни;

2. Искусство – высокое искусство речи великих поэтов Востока и Запада, имеющее высокую эстетическую ценность.

Для определения личности и деятельности Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира, прежде всего, следует исследовать поэтическое искусство, мировоззрение и особый язык, называемые «ритмами Хафиза» («Hafiz's rythms») и «шекспиризмом» («shakespearism»).

Первый подраздел второй части первой главы озаглавлен «Мировоззрение Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира». Известно, что Хафиз Ширази и Уильям Шекспир обладали профессиональным пониманием и мировоззрением, ведь понимание внешних и внутренних явлений ярко воплощено в их стихах. А также их широкое мировоззрение проявляется в подаче темы и высшем смысле их стихов. Изучая стихи этих двух поэтов, мы можем увидеть не только необыкновенное мировоззрение, но и ясность их мировоззрения в их произведениях. Мировоззрение, являющееся основой материального и духовного существования человечества, оказывает действенное влияние на мировоззрение людей. Хафиз Ширази и Уильям Шекспир открыли дверь духовного мира человеческому обществу, и вход в его духовный мир и получение выгоды от него принимает любую форму. Мировоззрение

Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира широко и полно. Для более глубокого анализа рассмотрим несколько моментов:

1. **Любовь:** главный посыл и стержень мировоззрения обоих поэтов. В поэзии Хафиза Ширази любовь это не только земная и физическая, но и божественная и мистическая, ведущая к совершенству и единению с любимым. Он достигает божественной любви через любовь земную и использует свои романтические переживания для выражения мистического образования. Любовь в поэзии Хафиза Ширази – это путь познания Бога и достижения истины. Сонеты Уильяма Шекспира изображают земную любовь.

2. **Реальность:** поэт Востока имеет реалистический взгляд. Он критикует неравенство, гнет правителей и лицемерие духовенства, и предлагает идею справедливости..

3. **Знания и наука:** Хафиз Ширази и Уильям Шекспир придают большое значение знаниям и науке, но они не считают, что эти знания ограничиваются внешними знаниями. Хафиз Ширази также придает большое значение внутреннему и мистическому знанию.

4. **Природа:** Хафиз Ширази и Уильям Шекспир изображают красоту природы и используют ее для выражения концепции романтики (Хафиз Ширази). У них глубокая и чувствительная связь с природой.

6. **Жизнь и смерть:** Хафиз Ширази и Уильям Шекспир рассматривают вопросы, связанные с жизнью и смертью, и обсуждают их сквозь призму своего внутреннего мира. Они считают смерть не концом, а началом новой жизни.

7. **Мышление:** Стихи Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира заставляют читателя задуматься. Они побуждают зрителя задуматься о смысле, и эта тема является частью бессмертия их стихов.

Литературовед Ш. Исрофилниё считает одарённый талант и искусство Хафиза Ширази исследовательской работой не одного и не двух хафизистов, однако мировые хафизисты ещё не смогли полностью изучить этот вопрос: «Хафизоведы высказывали свое мнение о его произведениях при обсуждении других вопросов творчества поэта в связи с вопросами мировоззрения и стиля речи, а также при комментировании его стихов, но не конкретно и прямо» [12, с. 5]. Действительно, поэзия поэта не ограничивается только темами вина и пива.

Второй подраздел второго раздела первой главы озаглавлен **«Язык поэзии Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира»** и обсуждает их значение. Важнейшим фактором формирования и развития поэзии является язык. Из этого важного фактора рождается классическая многотематическая поэзия, и поэт пишет ее особым языком. Наряду с наблюдением за факторами написания стихов, мощный английский поэт усовершенствовал классический английский язык, имеющий свои особенности. В этом плане Уильям Шекспир использовал чистый

английский язык не только в своих сонетах, но и в своих богатых произведениях. В этом контексте в произведениях поэта слова «loue» употреблялись вместо love, «vouces» вместо voice, «greene» вместо green (зеленое, здоровое тело) и т.д., и они считались классическим языком.

Язык Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира – классический язык, в котором используются персидские и английские слова и фразы. Например, Хафиз Ширази использовал в своих газелях такие фразы и композиции, как «шахсавори ширинхаракот» («сладкий всадник»), «шўхи шахрошўб» («городской шутник»), «сияхчашмони кашмирий» («кашмирские черные глаза»), «ахтарони кухансайр» («старие братья»), «шамъи гетиафрўз» («свеча земли»), «хуршеди дурахшон» («сияющее солнце») и «fairest creatures», «beauties legacy», «doth lend», «Natures bequest», «speechlesse song» («прекраснейшие создания») Уильяма Шекспира, «pitty the world», «beauties legacy», «doth lend», «Natures bequest», «speechlesse song» и т.д.

В связи с этим Хафиз Ширази отметил:

Он ки аз сунбули ӯ ғолия тобе дорад,

Боз бо дилшудагон нозу итобе дорад.

Аз сари куштаи худ мегузарад хамчун бод [3, с. 134].

Хафиз Ширази изобразил возлюбленную во всей красе, обладающую убивающей любовью нежностью и красивыми кудрями. И в продолжении речи поэт назвал его ее стремительным ветром жизни, подобной луне, укрывающейся за лучами солнца, и в конце показал ее ответ (спутницу жизни) как сияющее солнце.

У Уильяма Шекспира «Those», использованные Хафизом Ширази, «Тот, кто» воплощает образ возлюбленного, они имеют весьма однообразный смысл:

Those howers that with gentle worke did frame,

The louely gaze where euery eye doth dwell

Will play the tirants to the very same,

And that vnfaire which fairely doth excell [3, с. 134].

Подстрочный перевод:

Он чашмхое, ки нозуку нарманд,

Нигохе, ки дар ишк хувайдост.

Якрангу якмаром бозй мекунанд,

Ва он зебоие, ки одилона аст.

По мнению каждого поэта Магриба, любовь имеет качество тепла, а ветер, снег, осень и зима всегда делают ее слабой и утомленной. В то же время Уильям Шекспир описал деликатность языка следующим образом (Сонет 4):

Vnthrifty loueliness why dost thou spend,

Vpon thy selfe thy beauties legacy?

Natures bequest giues nothing but doth lend,

And being franck she lends to those are free [4, с. 8].

Подстрочный перевод:

Талаби ваќт накарда чаро харч мекунӣ,
Нафси азалии ту зебоии ту аст?
Табиат бе ҳеч заҳмат арзиш намекунад,
Ва ба онҳое, ки озоданд, хубӣ мебахшад.

Уильям Шекспир считал основой экономии времени, ведь время делает ценность вечной человеческой души совершенной, а жизнь прекрасной. Требование к любому труду, не требующему усилий, требует большей свободы.

Хафиз Ширази спел такую газель о познании трофеев времени:

Вақтро ғанимат дон, он қадар ки битвонӣ,
Ҳосил аз ҳаёт, эй чон, ин дам аст, то донӣ.
Комбахшии гардун умр дар иваз дорад,
Чаҳд кун, ки аз давлат доди айш бистонӣ! [3, с. 412].

Хафиз Ширази и Уильям Шекспир входят в число поэтов мировой литературы, создавших великую литературно-художественную школу в корпусе пения газелей и сонетов с богатыми фразами, неповторимым стилем речи и богатством языка.

Вторая глава диссертации озаглавлена «**Сравнительное исследование жизни и творчества Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира (на основе газелей и сонетов)**» и включает сравнительный анализ газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира. Данная глава состоит из трех частей.

Первая часть второй главы озаглавлена «**Исследование жизни и творчества Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира**» и посвящена жизни и творчеству Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира. Гении Востока и Запада Хафиз Ширази и Уильям Шекспир, несмотря на то, что жили в средневековье, их творческая деятельность также схожа. Средневековье, включающее в себя культурное развитие, у обоих этих поэтов есть новые и действенные идеи. Средневековая действительность оказала глубокое влияние на творчество обоих поэтов, что привело к созданию содержательных художественных стихотворений. В настоящее время их богатые шедевры находятся в центре внимания деятелей литературы и культуры.

Жизнь обоих поэтов не была мирной, как и другие поэты мировой литературы, они страдали от несправедливости времени. Поэтому проблема современной несправедливости занимает в их произведениях особое место. Вот что сказал по этому поводу Хафиз Ширази:

Ба миннати дигарон ху макун, ки дар ду чаҳон
Ризои Эзаду инъоми подшоҳат бас.
Ба ҳеч вирди дигар нест ҳочат, эй Ҳофиз,
Дуои нимшабу дарси субҳгоҳат бас [2, с. 116].

Уильям Шекспир часто критиковал свое время, страдая от несправедливости и отвлечений. На эту тему он написал много сонетов. Например:

I haue no precious time at al to spend,
Nor seruices to doe til you require.
Nor dars I chide the world without end houre?
Whilst I (my soueraine) watch the clock for you [4, с. 64].

Подстрочный перевод:

Ман вақти худамро сарфи ту накунам,
На даме дар хидмати ту коре накунад.
На дар ин чаҳон то охир наҳаросам?
То дами умр сарфаи кори ту кунам?

Таким образом, необходимо сказать, что и другие подобные идеи отчетливо просматриваются в произведениях Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира, а их анализ и исследование лягут в основу ряда научных работ. Поэтому этих двух гениев мира можно назвать великими поэтами, уникальными певцами газелей и поэтами любви. Внимание и взгляды поэтов на мир и его создания, а также их духовные мысли считаются общими и общими независимо от различных культур Востока и Запада.

Вторая часть второй главы носит название «**Перевод стихов Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира**» и состоит из двух частей. В этом разделе проблема перевода и исследования газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира определяется как результат правильного использования первоисточников и точных переводов.

Место Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира определены как в исследованиях, так и в переводах. Мировая известность Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира в контексте переводов также сохранялась в каждом историческом периоде и принесла мировое признание. Об этом исследователь Р. Кудратов отметил: «После других персидских поэтов Хафиз Ширази – вторая историческая личность, чьи стихи считаются основой лирики высокого уровня нашей классической литературы» [13, с. 1].

Основная причина популярности Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира – высокая содержательная поэзия, древнее искусство и духовные ценности. Слава Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира очень высока на Востоке и Западе, о чем свидетельствует существование копий и переводов их произведений. Самые старые экземпляры «Девона Хафиза» хранятся в западных библиотеках, особенно в Италии, Германии, Франции и др. Самая старая работа Хафиза Ширази на Западе среди других копий мира хранится в Британском музее в Лондоне, датированная 1788 годом. На Востоке древнейшие редкие экземпляры произведений поэта хранятся в Калькутте, Индии и Иране.

Литературно-культурная общность и общность большей частью получаются вследствие тематики, содержания и содержания произведений литературы разных народов мира, выражающих концепцию универсальности. Универсальная концепция создает эволюцию человеческой жизни и определяется в процессе развития мировой литературы. Литературные, художественные и культурные аспекты общих тем творчества представителей мировой литературы развиваются с каждым историческим этапом.

Английские исследователи и переводчики, такие как Эдвард Палмер (Edward H. Palmer (1829-1911), Герман Бикнелл (Herman Bicknell (1830-1875), Джастин МакКарти (Justin McCarthy (1830-1912), Генри Вайбелфорс (Henry Wilberforce-Clarke (1840-1905), Ричард Галлин (Richard Gallienne (1866-1947), Джон Пайн (John Payne (1912-1989), Ричард Бертон (Richard Burton (1925-1984) и другие написали огромную работу в этой области. Переводчикам удалось перевести по форме и смыслу более 200 газелей поэта.

Английские исследователи и переводчики, такие как Эдвард Палмер, проделали огромную работу в этой области. Переводчикам удалось перевести более 200 газелей поэта по форме и смыслу.

Таким образом, перевод произведений искусства имеет важные характеристики и оказывает различное воздействие на общество в разные исторические периоды. Общество принимает их в любом виде на любом историческом этапе, но духовная и познавательная ценность произведений искусства никогда не исчезает и люди всегда защищают их.

Третий раздел второй главы озаглавлен **«Исследование газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира»** и определяет научную деятельность мировых исследователей в области хафизоведения и шекспироведения, а также сравнительный анализ их газелей и сонетов. Народы Востока и Запада знают о творчестве этих двух гениев мира, их часто называют «величайшим поэтом-газелем» и «основателем лирики». Газели и сонеты берут свое начало с классической эпохи, а их предмет и содержание определяются преимущественно с точки зрения искусства речи. Российский исследователь Б.Г. Белинский отметил: «Высокая задача автора в создании художественных произведений определяется красноречием языка и целостностью мысли, вследствие чего читатель понимает его, своей идеологией и знаниями. Искусство речи занимает видное место» [32, с. 53].

Виды художественного искусства газели и сонета широко распространены и их использование оказывает большое влияние на духовную жизнь людей. Данную статью мы проанализировали в третьей главе исследовательской работы.

Хафиз Ширази и Уильям Шекспир известны в мировой литературе как современные поэты, поскольку в своих стихах они всегда приносили

новые идеи. В это время свежие идеи равны реальности жизни. Вот что сказал по этому поводу Хафиз Ширази:

Рӯзи хичрону шаби фуркати ёр охир шуд,
Задам ин фолу гузашт ахтару кор охир шуд.
Он ҳама нозу танаъум, ки хазон мефармуд,
Оқибат дар қадами боди баҳор охир шуд [2, с. 44].

Поэт рассказывает об окончании дня Хиджры. Во втором стихе он сравнивает дни разлуки с осенью и сравнивает момент прихода любви с приходом весны.

Или, в другой газели, поэт, чье красноречие и зрелость находятся на высоте, привел в действие истинные законы:

Гар даст расад дар сари зулфайни ту бозам,
Чун гӯй чӣ сархо, ки ба чавғони ту бозам.
Зулфи ту маро умри дароз аст, вале нест
Дар даст сари мӯе аз он умри дарозам [3, с. 302].

В этой газели поэт рассказывает о своей мечте достичь любимой и готов пожертвовать жизнью на пути к помощи. Прежде всего, у любовника есть только одно желание и прикоснуться к ним. Длина волос любимой равна продолжительности жизни влюбленного. Поэт сравнивает влюбленного с бабочкой и кружит его.

Оказывается, каждый стих похож друг на друга. В сонетах поэт максимально следовал этой композиции (сонет 25):

Let those who are in fauor with their stars,
Of publke honour and proud titles bost,
Whilst I whome fortune of such tryumph bars
Vnlookt for ioy in that I honour most [4, с. 30].

Подстрочный перевод:

Бигзор онон, ки бо ситораҳои худ мақбуланд,
Шаъну шарафу номус ба ифтихор унвонанд,
Дар ҳоле, ки ман бахти чунин панчара ҳастам
Нигоҳи беғаразу ҳақ боиси фаҳри баланданд.

Чем выше их звезда, тем выше их позор, честь и гордость. Поэт доволен такой любовью и терпим к любым поступкам. В этом контексте газель и сонет относятся к творениям этих двух звезд мировой литературы, имеющим древнюю историю. В газелях Хафиза Ширази и сонетах Уильяма Шекспира прекрасно показаны мельчайшие детали Востока и Запада.

Третья глава диссертации озаглавлена **«Сравнительно-исторический анализ идейно-художественных особенностей газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира»**, она анализирует и исследует особенности сравнительного анализа творчества этих двух крупных поэтов Востока и Запада.

Первая часть третьей главы озаглавлена **«Идейно-тематические особенности газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира»**. В произведениях Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира обсуждаются важнейшие темы эпохи Возрождения, имеющие уникальную литературную ценность. Период Ренессанс наступил десятилетия спустя на Западе, после Востока. Хафиз Ширази и Уильям Шекспир точно и поэтично описали проблемы своего времени и проблемы жизни.

Произведения Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира привлекали всеобщее внимание еще в эпоху Возрождения, поскольку каждый пункт их творений породил большое количество научных исследований и будет продолжать оставаться предметом исследований. До нового времени литература Востока, особенно произведения персидско-таджикских писателей, вошла в литературу Запада и не только покорила сердца читателей, но и вдохновила поэтов и писателей Запада. В связи с этим российский исследователь И.И. Конрад высказал такое мнение: «На протяжении всей истории современная западная литература развивалась на основе двух элементов: влияния зарубежной литературы и перевода произведений искусства» [37, с. 304].

Первый подраздел первого раздела третьей главы озаглавлен **«Описание любви в стихах Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира»**. Любовь – одна из главных тем газелей и сонетов, и выражается она по-разному.

Для изучения и обзора комплексных исследований по сравнительному анализу газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира необходимо провести классификацию. Литературная классификация лирико-любовной тематики газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира производится в следующих формах:

- в первый вопрос входит вопрос внешней любви человека, т.е. любви влюбленного, которая была описана в газелях Хафиза Ширази и сонетах Уильяма Шекспира. В газели Хафиза земная любовь, то есть любовь человека к человеку, является лестницей истинной любви, то есть любви к Богу. В поэзии Хафиза изображена как земная любовь, так и любовь мистическая, неотделимые друг от друга;

- второй вопрос, вопрос о мистической любви, то есть любви человечества к Богу, которую Хафиз Ширази и Уильям Шекспир воспевали как ученые поэты. Например, Хафиз Ширази писал в своих газелях «Худо», «Худованд», «Парвардгор», «Офаридгор» и т.д., а Уильям Шекспир использовал христианскую священную книгу – Библию для показа слов Lord», «God», «Creator» и тому подобное в своих сонетах.

- третий выпуск, Хафиз Ширази и Уильям Шекспир много использовали метафоры для выражения своих мыслей и лирических мыслей. Например, в своих лирических стихах они описывали «Солнце»

как Бога («Sun»), «цветок, розу» (flower, rose) как возлюбленную сияющую луну (shining moon) как возлюбленную и т.д.

Что касается первого и второго вопроса, и Хафиз Ширази, и Уильям Шекспир внесли в свои стихотворения множество идей. Поэзия Хафиза Ширази начинается с содержания любви, но большинство из них имеют мистический смысл:

Ало, ё айюхассоқӣ, адир каъсан ва новилхо,
Ки ишқ осон намуд аввал, вале афтод мушкилхо.
Ба бӯи нофае, к-охир сабо з-он турра бикшояд,
Зи тоби қаъди мушкинаш чӣ хун афтод дар дилхо [2, с. 33].

В этой газели Хафиз Ширази рассказывает о проблемах пути любви (истинной любви – любви к Богу). По этому поводу пишет Ш. Исрафилниё, дал полное объяснение этой газели: «В большинстве древних списков дивана Хафиза эта газель стоит в начале, тогда как по правилу расположения дивана эта газель, которой предшествует буква «х» хаваза, должна была располагаться в конце рифмы «алиф», то есть в двенадцатом номере газели. Возможно, Мухаммуд Гуландом - друг поэта и первый коллекционер его дивана, поместил ее в начало дивана потому, что это одна из самых мистических газелей Хафиза, выражающая идеалы Ходжи и "совершенное зеркало образа и смысла его дивана". Мастер Пурнамдарян рассуждает: «Маловероятно, что сидение этой газели вопреки обычаю в большинстве копий было повелением или волей бога Хафиза» [12, с. 31].

Сонеты Уильяма Шекспира начинаются так:

From fairest creatures we desire increase,
That thereby beauties Rose might neuer die,
But as the riper should by time decease,
His tender heire might beare his memory [4, с. 4].

Подстрочный перевод:

Аз Офаридгор мо васдро интизорем,
То гулхо абадан шукуфон бошанд,
Ба ҳамаи ин вақт ғанимат аст,
Талоши ҳама идомаи ҳаёт аст.

При создании некоторых газелей и сонетов авторы указывали их первоначальный смысл и не определяли до конца.

Темы газелей Хафиза Ширази богаты и содержательны и в основном включают духовную жизнь человека. По мнению Хафиза Ширази, жизнь человека должна быть подобна саду, полному цветов, и полям, полным любви, чтобы каждый мог действовать в жизни:

Муроди дил зи тамошои боғи олам чист?
Ба дасти мардуми чашм аз рухи ту гул чидан.
Ба майпарастӣ аз он накши худ бар об задам,
Ки то хароб кунам накши худ парастидан [2, с. 74].

Таким образом, Уильям Шекспир так же описал человеческую жизнь так, что любовь и привязанность повсюду:

So either by thy picture or my loue,
Thy selfe away, are present still with me,
For thou not farther then my thoughts canst moue,
And I am still with them, and they with thee [7, с. 34].

Подстрочный перевод:

Пас ё ба сурати ту ё ишқи ман,
Худат зи ман дурӣ, ё ҳам бо ман,
Бо ману зи ман дур, андешаҳоям на дур,
Ва ман то ҳол бо онҳо бо ман.

Чтобы выразить свои мысли о любви и привязанности, влюбленные мира писали самые важные и высокие слова. Одна из высших ценностей для достижения любви – уважение. Взаимная честь и уважение любящего и любимой делают «проблему любви» сияющей [1, с. 19].

Таким образом, любовь в газелях Хафиза Ширази и сонетах Уильяма Шекспира, хотя и включает в себя восточные и западные элементы, находится в неразрывной связи.

Второй подраздел первой части третьей главы называется **«Образ майя (вина) в поэзии Хафиза Ширази и сонетах Уильяма Шекспира»**. Образ майя (вина) и его значение в литературоведении – одна из неисследованных проблем газелей Хафиза Ширази. Май имеет глубокое значение в истории и цивилизации Востока. В науке о литературе ведется много споров в связи с разными мнениями ученых и филологов. На наш взгляд, слово «вино» употребляется в поэзии поэта в двух значениях: Значение «май», означает употребление виноградного сока, а внутренний смысл, то есть «май», – это признак обморока от божественной любви. Чтобы доказать это, мы используем поэзию Хафиза Ширази. Например, в опьянения первого пункта поэт сказал следующее:

На ба хафт об, ки рангаш ба сад оташ наравад,
Он чӣ бо хиркаи зоҳид майи ангурӣ кард [3, с. 86].

В пояснение второго пункта, имеющего кажущийся смысл, поэт добавил следующее:

Суфӣ биё, ки оина соф аст чодро,
То бингарӣ сафои ман лаълфомро.
Рози даруни парда зи риндони маст,
К-ин нест суфӣи олимақомро [3, с. 93].

Уильям Шекспир использовал в сонете слово «напиток» для обозначения любви: выпивая его, любовник очаровывается возлюбленной и наслаждается моментом. Таково мнение поэта в этом сонете (сонети 126):

Looke in thy glasse and tell the face thou vewest,
Now is the time that face should forme an other,

Whose fresh repaire if now thou not renewest,
Thou doo'st beguile the world, vnblesse some mother [4, с. 133].

Подстрочный перевод:

Ба кадах нигариста, шакли симои маро нишон дех,
Вақти он аст, ки симои ту дигаргуна аст.
Аз яке муаттару аз дигар муассиртар,
Дар олами маъонӣ, чун бидуни дуои модар аст.

Хотя английский поэт не использовал слово вино в своей газеле (сонете), бокал является отсылкой к вину. Свои чувства он выразил с помощью художественных средств. Конечно, поэт отстраняет человека от употребления вина и ругает того, кто берет его в руку, и считает его нерадивым человеком и не заботящимся о своей матери.

Третий подраздел первой части третьей главы называется **«Образ дружбы в газелях Хафиза Ширази и сонетах Уильяма Шекспира»**. Тема дружбы занимает особое место в поэзии Хафиза Ширази и сонетах Уильяма Шекспира. Мировые исследователи разделили сонеты Уильяма Шекспира по частям, как дружбы (от 1 до 120 сонетов) и любви (от 120 до 152 сонетов). Этот тип разделения, научно изученный шекспироведами мира, считал необходимым жизнь Уильяма Шекспира с двумя близкими людьми (другом и женой) (сонеты 112):

Your love and pity doth th' impression fill,
Which vulgar scandal stamped upon my brow,
For what care I who calls me well or ill,
So you o'er-green my bad, my good allow? [4, 119].

Подстрочный перевод:

Твоя любовь и жалость наполняют впечатление,
Какой пошлый скандал отпечатался на моем челе,
Нет дело до тех, кто называет меня здоровым или больным,
Так ты мой друг, мой хороший, позволь?

Как кажется, во всех приведенных стихах поэту удалось найти новое содержание. В газелях Хафиза тема дружбы имеет особый статус. Хафиз, прежде всего, говорит о дружбе между людьми:

Дарахти дӯстӣ биншон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳоли душманӣ баркан, ки ранчи бешумор орад [3, 204].

В этих двух стихах поэта нет гнозиса, это предупреждение. Поэт уподоблял дружбу дереву, которое должно быть сильным, а вражду — растению, которое нужно легко вырвать с корнем. Дружба, по мнению поэта, укрепляется в течение длительного периода времени, как посадка семени дерева, и оно принесет плоды спустя годы. С другой стороны, в стихотворении Хафиза слово «друг» используется и в мистическом-символическом смысле, в том числе и в приведенном ниже стихе:

Боғи бихишту сояи тубиву касри хур,
Бо хоки кӯи дӯст баробар намекунам [3, с. 63].

На самом деле во внешнем мире друг – близкий и добродетельный человек, но поэт определил его до точки, выходящей за рамки человеческого разума. Поэтому эта газель имеет мистический смысл, ведь уважение друга настолько велико, что считается выше сада, рая и дворца. Понятие друга не имеет внешнего значения, а имеет мистический смысл, то есть Творца.

Тема дружбы и верности – одна из ключевых тем газелей Хафиза и сонетов Шекспира. Стихам этих двух гениальных поэтов подражали другие поэты, но ни один из поэтов не достиг в этом деле уровня этих двух великих поэтов.

Четвертый подраздел первого раздела третьей главы - «Описание природы в поэзии Хафиза Ширази и сонетах Уильяма Шекспира». Описание природы имеет особый статус в литературе Востока и Запада, поскольку предметом описания поэтов и писателей является, прежде всего, природа их окружения. Знаменитые мастера слов как нельзя лучше описали в своих стихах природу своей родины. Русский учёный Е.Е. Шаталов придерживается мнения, что влияние природы в каждый момент придает энергию человеку и делает его воображение более ясным и заметным. Ученые доказали, что человек живет с природой и не может быть отделен от природы. Поэтов вдохновляет природа и окружающий мир. В частности, весна имеет в газелях Хафиза широкий размах, которым мы ограничимся лишь несколькими примерами:

Кунун, ки дар чаман омад гул аз адам ба вучуд,

Бунафша дар қадами ӯ ниҳад сар ба сучуд.

Ба боғ тоза кун оини дини зардуштӣ,

Кунун, ки лола барафрӯхт оташи Намруд [3, с. 96].

Уильям Шекспир, как и Хафиз, в полной мере владеет изображением природы, особенно весны. Например:

No more bee greeu'd at that which thou hast done,

Roses haue thornes, and siluer fountaines mud,

Cloudes and eclipses staine both Moone and Sunne,

And loathsome canker liues in sweetest bud [4, с. 66].

Подстрочный перевод:

Бештари занбӯрхо ба қадри захмати худ,

Садбаргу мушк ва обҳои пурсафоро доранд.

Абрҳои зиёд дар пушти моху хуршеданд,

Ё дар ҳаёти ширини дигаре мавчуданд.

Поэт восхваляет и описывает трудолюбивое существо, то есть пчелу, и правильное ее употребление, ощущающее вкус нектара роз и мускуса. Тогда облака скрываются за луной и солнцем укусами пчел. Здесь пчела находит своего возлюбленного, а облако, состоящее из слез и печали, укрывается за луной и солнцем.

Таким образом, интеллектуальными и тематическими особенностями газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира являются изящество и зрелость, красноречие и изысканность, высокая художественная и идейная мысль. В каждой части, в каждой строфе газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира присутствуют идеи человечности и мудрости, имеющие большое эстетическое и воспитательное значение. На самом деле, если мы посмотрим на творчество этих двух гениев мира, мы сможем увидеть много общего в поэзии Хафиза и сонетах Уильяма Шекспира. Сходство произведений Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира можно наблюдать и в изображении природы, что свидетельствует об эстетическом зрении и высоком эстетическом вкусе этих двух гениальных поэтов.

Вторая часть третьей главы озаглавлена **«Художественные особенности поэзии Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира»**. Поэзия газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира индивидуальна, имеет неповторимый стиль и уникальна в истории газелей в восточной литературе и сонетов в западной литературе. Стихи этих двух гениальных поэтов имеют глубокие смыслы и гуманизирующие идеи, и они были изобразены очень красиво и искусно и облечены в одежды искусства. В газелях Хафиза Ширази и сонетах Уильяма Шекспира высокие смыслы, высокие гуманные идеи, нежные и приятные фразы изображены в красивой и привлекательной форме с использованием слов и словосочетаний, изысканных и изящных композиций, с использованием различных художественных искусств.

Хафиз Ширази и Уильям Шекспир относятся к числу поэтов, сильно отличающихся от своих современников и более поздних поэтов в создании богатых произведений. Именно поэтов они стали популярны во всем мире под названием «шекспиризм» («shakesperism») или «шекспиризм» и «Звук Хафиза» («Hafiz's sound»).

Стихи Хафиза Ширази и сонеты Уильяма Шекспира богаты по тематике, содержанию, идеям, художественному богатству и красоте выражения и занимают особое место в истории мировой литературы.

Художественные особенности, то есть художественные искусства, такие как таджнис, сравнение, талмхе, вопрос и ответ, метафора и тому подобное, имеют высокий статус в газелях Хафиза Ширази.

Таджнис. В этом виде искусства Хафиз Ширази использовал схожие слова, имеющие разное значение. По сути, поэт использовал оба типа описания, т. е. словесное и духовное описание. Но таджнис бывает разных типов, таких как полный тайнис, неполный тайнис, зойдный тайнис, сложный таджнис и т.д. Из определения поэтов следует, что одно слово или словосочетание одной и той же формы употребляется в двух значениях. Из определения поэтов следует, что одно слово или словосочетание одной и той же формы употребляется в двух значениях.

Например, в приведенном ниже стихе слово сладкий имеет два значения: первое – это имя человека – героя рассказа «Хусрав и Ширин» и второе употребляется в смысле сладкий, вкусный:

1. в значении имени человека - героя рассказа «Хусроу и Ширин»:

Зи хасрати лаби Ширин ханӯз мебинам,
Ки лола медамад аз хуни дидаи Фарҳод.
Магар, ки лола бидонист бевафоии даҳр,
Ки то бизоду бишуд, чоми май зи каф нанҳод [2, с. 69].

2. в смысле сладко и вкусно:

Дар маҷлиси мо атр маёмеъ, ки моро
Ҳар лаҳза зи гесуи ту хушбӯй машом аст.
Аз чошнии қанд мағӯ ҳечу зи шаққар
3-он рӯ, ки маро аз лаби ширини ту ком аст [3, с. 21].

Уильям Шекспир испытывал любовь в своем сердце с первых дней знакомства и до последнего вздоха, называя ее осью вечности. В сонете он приписал слово «sweet» («сладкий») своей возлюбленной:

That he shall neuer cut from memory
My sweet loues beauty, though my louers life.
His beautie shall in these blacke lines be seene,
And they shall liue, and he in them still greene [4, с. 71].

Подстрочный перевод:

Хотираҳо ҳаргиз зудуда намешаванд,
Ширинам, ишқу муҳаббати зиндагиам.
Зебоии ӯ дар ин тирагиҳо айёнанд,
Ишқ то дами сабз будан, зинда аст.

В приведенном сонете, хотя поэт считал слово «sweet» («сладкое») именем своей возлюбленной, в этом сонете он сравнил слово «сладкое» со сладкой и вкусной едой и водой (сонет 75):

So are you to my thoughts as food to life,
Or as sweet season'd shewers are to the ground:
And for the peace of you I hold such strife,
As twixt a miser and his wealth is found [4, с. 81].

Подстрочный перевод:

Ту барои ҳаёти ман ҳамчун ғизои ширинӣ,
Ё чун обҳои мавсимии баҳор ширинӣ.
Баҳри осоиштагӣ ҳамеша дар талошам,
Ҳамчун сипар бароят хувойдоям.

Саволу джавоб (вопрос и ответ). Поэт дает ясный ответ читателю через этот вид искусства. Хафиз Ширази использовал слова «say», «said» «mentioned», «noted» («гуфтам», «гуфто»), а Уильям Шекспир «сказать», «сказал», «упомянул», «отметил» и т.д. Цель обоих поэтов донести до читателя духовные ценности. Например:

Гуфтам: «Каям даҳону лабат комрон кунанд?»

Гуфто: «Ба чашм, хар чӣ ту гӯӣ, чунон кунанд»

Гуфтам: «Хирочи Миср талаб мекунан лабат».

Гуфто: «Дар ин муомила камтар зиён кунанд» [4, с. 254].

В этом сонете (сонет 85) Уильям Шекспир сделал следующий комментарий:

To every Himne that able spirit affords,

In polisht forme of well refined pen.

Hearing you praisd, I say 'tis so, 'tis true,

And to the most of praise adde some-thing more [7, с. 87].

Подстрочный перевод:

Ба ҳар нафар нерӯву тавоноӣ медиҳад,

Дар роҳи муҳаббати ман қалам очиз аст.

Гуфтед: «Ҳамеша дурустӣ бигзаред»

Илова ба ин дигар заррае накардед.

Оно является один из художественных искусств, занимающее высокое место в газелях Хафиза Ширази и сонетах Уильяма Шекспира. Эти два великих поэта мира умело использовали это искусство

Аллегория. Сравнение как духовное искусство распространено в кошулственной поэзии, особенно в газели. Интересно мнение иранского исследователя Саида Нафиси по этому поводу: «Величайшее искусство любого поэта – сравнение. Стихотворение без сравнения похоже на разбитую мечту. Поэт должен найти свое сходство с чем-то и всем, его изящество и стиль» [41, с. 414]. В этом же смысле четко выражено понятие и определение сравнения в книге «Искусство речи» Т. Зехни [23, с. 62-83].

Средство создания сравнений в творчестве поэта было ускорено за счет подобных, например, мисли, мисоли, монанди, чун, ҳамчу(н) и т. д. Например:

Чу гаштӣ з-он лаби ширин шакарбор,

Лабатро гар шакар гуфтем, гуфтем.

Намудӣ чун ба мо рухсору абрӯ,

Гарат шамсу камар гуфтем, гуфтем [2, с. 193].

В первом стихе используется духовное искусство сравнения. Создатель сравнил «лаб» («губы») с «сухани нек» («добрыми словами»). Здесь «губа» - сравнение, «речь» - сравнение, а «чу» - вспомо-гательное слово или сравнение.

В сонетах Уильяма Шекспира сравнения выражаются вспомогательными словами as, as...as, like, as well и т.д. (сонети 11):

As fast as thou shalt wane so fast thou grow'st,

In one of thine, from that which thou departest,

And that fresh blood which yongly thou bestow'st,

Thou maist call thine, thou from youth conuertest [4, с. 83].

Хафиз Ширази и Уильям Шекспир использовали искусство сравнения во всех формах. Они использовали сравнения, чтобы сравнить реальность двух ситуаций, показать общие черты, отрицательные и положительные аспекты, выразить яркие и привлекательные образы.

Описание. Этот вид искусства проще и лаконичнее сравнения, а слова употребляются более образно. В газелях Хафиза Ширази и сонетах Уильяма Шекспира описания разнообразны. В этом виде художественного искусства известны качества предмета или человека, и их много в газелях Хафиза Ширази и сонетах Уильяма Шекспира. Например, в газели Хафиза Ширази описание возлюбленной дано на высоте:

Бибурд аз ман карору тоқату хуш,
Бути сангиндили симинбуноғуш.
Нигоре, чобуке, шанге кулахдор,
Зарифе, маҳваше, турке кабопӯш [2, с. 263].

В приведенной газели поэт описал свою возлюбленную посредством слов и словосочетаний, как бут, сангиндил, симинбаногӯш, нигор, чобук, шанг, кулахдор, зарифе, маҳваше, турке (ба маънии маҳбубаи зебо) кабопӯш и т.д., что и есть искусство описания

Уильям Шекспир в своих сонетах описал следующее (сонет 24):

Mine eye hath play'd the painter and hath steeld,
Thy beauties forme in table of my heart,
My body is the frame wherein ti's held,
And perspectiue it is best Painters art[4, с. 32].

Подстрочный перевод:

Чашмҳоям рангорагии наққоширо доранд,
Таровату зебогии ман қалби ман аст.
Тани ман дар ҳаракатҳои беохир аст,
Санъати бузург ин кори бузург аст.

В газелях Хафиза Ширази используются слова «хилватнишин», «парирӯй», «нозукниҳол», «тозачавон», «абрӯҳилол», «булбуловоз», «рӯшанчашм», «сабукдаст», «симинбар», «парданишин», «гулрухсор», а также в сонетах Уильяма Ширази, таких как «treasure of thy lusty daies», «blood warme», «beautious nigard», «louely gaze», «liquid prisoner» и другие выражения хорошо описаны.

Метафора. Метафора является видом художественного искусства и близка к сравнению. Таджикский исследователь Т.Зехни дал следующее объяснение: «Разница между метафорой и сравнением состоит в том, что в сравнении не упоминается сравнение, а упоминается только сравнение» [23, с. 62].

В словаре метафора встречается в значении обучения. Метафора занимает большое место в поэзии Хафиза Ширази и сонетах Уильяма Шекспира. Выражение оръзи офтоб (надежда увидеть солнце) – считается

как надежда возлюбленного и мохтоб шикастан (разбить луну), указывает на неудачу и неудачу в достижении мечты

В газелях Хафиза Ширази и сонетах Уильяма Шекспира искусство метафоры используется в разных формах и разных видах этого искусства. Например, в стихе Хафиза используется метафора.

Метафора, в которой упоминаются значительные сходства, а референт остается неизвестным:

Гульзоре зи гулистони чахон моро бас,
3-ин чаман сояи он сарви равон моро бас [2, с. 247].

В приведенном выше стихе “кипарис” является метафорой, а высокий рост возлюбленного, которая прекрасна, метафорична, а слово «цветок» также является метафорой любовника. Метафора считается разновидностью метафоры в литературе и очень похожа на искусство сравнения. Оно возникает на основе дальнейшего развития замкнутой аналогии. В данном случае мы видим разницу между метафорой и сравнением в том, что сравнение не упоминается, а приходит только сравнение.

В следующем стихе сонета слова «my love» («любовь моя») и «true love» («настоящая любовь») метафоричны, поскольку слова «wife» («жена»), «lover» («влюбленный») и «drink» заменены на «вино».

Мугазод (антоним). «В лексике присутствует вражда и несоответствие друг другу, а художникам Аджаме свойственно употребление противоположных слов, таких как горячий и холодный, свет и тьма, черный и белый и т.д.» [82, с. 339]. Например, в стихах Хафиза Ширази слова ад и рай – это разные искусства:

Қассоми бихишту дӯзах, он уқдакушой
Моро нагузорад, ки дароем зи пой.
То кай бувад ин гурграбой, бинамой,
Сарпанчаи душман афган, эй шері Худой! [3, с. 465].

Этот вид искусства широко используется в сонетах Уильяма Шекспира. Выражениям «truth vainely» («истинная кровь») и «thee bright» «светлый» поэт противопоставляет «black as hell» («черный, как ад») и «as darke as night» («темный, как ночь») (сонет 147):

My thoughts and my discourse as mad mens are,
At randon from the truth vainely exprest.
For I haue sworne thee faire, and thought thee bright,
Who art as black as hell, as darke as night [4, с. 151].

Подстрочный перевод:

Андешаву гуфтугӯҳои ман ҳамчун мардони девона,
Бо вучуди ҳақиқат беҳуда баён мекунанд.
Бо ту ман қасам хӯрдам, эй равшани комил,
Ки санъати ту чун дузахи сиёҳ ва ҳамчун шаби сиёҳ.

Ихом (иххом). Ихом в словаре означает «подозревать» и «сомневаться», а в самом термине это означает, что слово используется в двух или более значениях, так что одно из них более очевидно, а намерением говорящего являются оба значения. Авторы «Культуры литературных терминов» трактовали это следующим образом: «Ихом – одно из духовных искусств, которое широко используется как в классической, так и в современной таджикской литературе, особенно в поэзии» [191, с. 39].

Хафизоведы придерживаются мнения, что важнейшим художественным искусством в газелях Хафиза Ширази является искусство и свойство его стиль речи. Было проведено множество исследовательских работ по использованию искусства имама в поэзии Хафиза Ширази. В продолжение исследования приведем несколько примеров, связанных с темой исследования. В стихе Хафиза Ширази значение имеют слова и словосочетания бай, нафа, нафакаушой, тоб, кровь падает в сердце.

Ба бӯйи нофае, к-охир сабо з-он тура бикшояд,
Зи тоби чаъди мушкинаш чӣ хун афтод дар дилхо [3, с. 213].

Уильям Шекспир выразил этот вид искусства выражением слова «smell» («запах»), имеющего разные значения (сонет 94):

But if that flowre with base infection meete,
The basest weed out-braues his dignity:
For sweetest things turne sowrest by their deedes,
Lillies that fester, smell far worse then weeds [4, с. 97].

Подстрочный перевод:

Аммо агар он гул бо бӯйи маҳини худ во хӯрад,
Пасттарин алаф шаъну шарафи ўро паст мезанад:
Ширинтарин чизҳо бо аъмоли худ коста мешаванд,
Гулҳои нопок, чун алафҳои бегона бӯйи ғализ мекунанд.

Таким образом, изучение художественных особенностей газели и сонета и их сравнение показывают, что Хафиз Ширази и Уильям Шекспир создали великие формы и выразили в них много смысла, используя разные художественные искусства. Также различные аспекты ясно описаны в газелях Хафиза Ширази и сонетах Уильяма Шекспира, которые навсегда останутся в мировой литературе.

В газелях и сонетах этих двух великих поэтов много поэтических образов, и в то же время они мастерски и художественно изображены с использованием различных художественных средств, что показывает совершенство речи Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Данная диссертация посвящена ценным произведениям ярких звезд Востока и Запада – Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира и впервые в таджикской литературе подвергнута комплексному исследованию со сравнительно-исторической точки зрения, идейного, художественного и структурного содержания. В ходе исследования выяснилось, что газели Хафиза Ширази и сонеты Уильяма Шекспира имеют много общего по смыслу, и эти сходства в большей степени проявляются в изображении тем любви, человечности, свободы мысли, мудрости и т. д.

Сравнительное изучение поэзии Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира показывает, что возникновение (генезис) культурно-литературных связей в литературе народов мира обусловило различные явления и ознакомит с важными научными проблемами современного литературоведения и показывает особенности влияния литературы разных народов и отдельных ее представителей. Перевод и влияние в стихах и прозе отражаются на наших художественных и литературных ценностях как результат культурно-литературных связей. Сравнительный анализ поэзии Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира доказал, что литература разных народов обогащается за счет друг друга в результате переводов и исследования разных проблем.

В заключении и выводах диссертации подробно затронуты вопросы глав и разделов сравнительного анализа газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира:

1. Газель и сонет являются видами поэтических жанров и имеют один и тот же смысл и содержание. Для определения вкуса, мировоззрения и поэтического искусства были получены различные поэтические образы, а также идентифицированы стихи обоих этих мировых поэтов.

2. Средневековый период (период Возрождения), получивший развитие газелевого пения на Востоке (Персии) и сонетного пения на Западе (Англия), достиг качества лирической поэзии и ее совершенства. В обоих этих литературных жанрах сохранены традиции предков и имеется немало новшеств [1-М].

3. Социально-исторические предпосылки развития восточной и западной литературной мысли при анализе идейно-тематических и художественных особенностей газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира определяются следующими тремя факторами.:

а) сохранение духовных ценностей, то есть произведений мировых гениев, в том числе Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира;

б) воспитание поколений людей в духе моральных, эстетических и культурных ценностей на основе произведений Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира в эпоху глобализации;

в) определение сходства и различия между газелями Хафиза Ширази и сонетами Уильяма Шекспира [2-М].

4. Сравнительный анализ газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира является одним из главных вопросов современного литературоведения, и уже завершены первые научные исследования в этих областях. Хотя эти исследования являются свежими, они вносят дополнительный вклад в развитие культурно-художественного сотрудничества. [5-М].

5. Хафиз Ширази и Уильям Шекспир – известные деятели эпохи Возрождения, занявшие высокое положение в мировой литературе. Они внесли значительный вклад в становление и развитие лирического эмоционально-песенного жанра и его развитие. В творчестве обоих поэтов отражены важные литературно-художественные тенденции развития газели и сонета. [6-М].

6. Произведения Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира не ограничивались культурой персов, персоязычных народов и англичан, они внесли неутраченный вклад в человеческую цивилизацию. [7-М].

6. Эффективно оцениваются особенности речевых навыков во времена Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира и их влияние на различные аспекты жизни общества Востока и Запада [4-М].

7. Газели Хафиза Ширази и сонеты Уильяма Шекспира своим содержанием и содержанием определяют их художественные лица как поэтов мира. [1-М].

8. Хафиз Ширази и Уильям Шекспир были среди разработчиков газели и сонета, и они усовершенствовали эти жанры, за которыми последовали поэты последующих столетий, но так и не достигли их основы. [4-М].

9. Сходство газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира можно наблюдать в выражении идейно-тематических особенностей, таких как гимн любви и дружбы, дружбе и дружбе, описание природы, выражение нравственных и духовных мыслей, критика угнетения и несправедливости, лицемерие и т.д. [2-М].

10. Газели Хафиза Ширази и сонеты Уильяма Шекспира богаты использованием художественных образов, сравнений, анализа, описания, метафор и т. д. считаются важнейшими художественными видами искусства [5-М].

11. Новаторство стихотворений Хафиза Ширази и Уильяма Шекспира в содержании и интерпретации было замечено в мировой литературе и оказало глубокое влияние на позднейших писателей. Следуя содержанию и стилю газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира, более поздние поэты создали множество произведений [2-М].

12. Разнообразие тем и расширение мысли в газелях Хафиза Ширази и сонетах Уильяма Шекспира относятся к их важным особенностям и служат воспитанию разных поколений людей [6-М].

13. Сравнительная исследовательская проблематика газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира способствует специфической разработке проблем исследования в мировой литературе и непосредственно в таджикской и английской литературе [3-М].

Использование передовых и гуманистических идей персидско-таджикской и английской классики, основанных на газелях Хафиза Ширази и сонетах Уильяма Шекспира, полностью смешалось на Востоке и Западе, создав «Мировой Ренессанс» или «Мировую Революцию». Развитие этого периода создавалось всеми народами мира и заложило единую научную и культурную основу.

Таким образом, исследование в контексте газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира можно признать как новое научное исследование. Именно сильные стороны гуманитарных и международных исследований приводят к достижениям огромных исследований и изучают направление культурных и литературных связей как отдельное направление современных литературных исследований сегодняшнего и завтрашнего дня.

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

Из исследования темы и вопросов, затронутых в диссертации, видно, что хотя были сделаны некоторые аспекты анализа литературных связей Востока и Запада и сравнительного анализа газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира, эта тема до сих пор не изучалась в монографическом порядке. Тема дискуссии в современном литературоведении в некоторой степени изучена отдельно, и мы постарались серьезно исследовать сходства и различия между газелями Хафиза Ширази и сонетами Уильяма Шекспира. Поэтому мы использовали анализ идейно-художественных особенностей и литературных направлений поэтов мира, чтобы распознать газели Хафиза Ширази и сонеты Уильяма Шекспира:

При изучении и исследовании сравнительного анализа газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира в прикладной литературе (литературных отношениях) это дает диссертанту богатый материал.

1. Диссертация может оказать теоретическую и практическую помощь исследователям и соискателям в исследовании тем, связанных с литературными связями и сравнительно-историческим анализом.

2. Изучение и исследование сравнительного анализа газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира, диссертация может

способствовать дальнейшему исследованию мировой литературы и литературных связей.

3. Материал, представленный в диссертации, создает благоприятную основу для изучения различных направлений литературоведения, таких как история таджикско-персидской литературы, история английской литературы, история литературы, литературных связей, а также научных и специализированных конференций высших профессиональных учебных заведений Республики Таджикистан.

4. Сравнительное изучение газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира имеет фундаментальное значение в развитии науки о литературе и служит укреплению литературных и культурных связей между Таджикистаном и Англией.

5. Монографическое исследование сравнительного анализа на основе газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира является одной из актуальных проблем таджикского литературоведения и определяет перспективу темы исследования диссертации.

В целом диссертация является выражением совершенного мышления не только персов, персоязычных и англоязычных народов мира, но и других народов и наций мира и привлекла внимание ученых и литературных критиков.

Список литературы

I. Источники:

1. Шекспир, В. Сонетҳо (аз русӣ тарҷумаи Қ. Киrom) [Матн] / В. Шекспир. – Душанбе: Ирфон, 1965. – 79 с.
2. Шерозӣ, Ҳофиз. Ғазалиёт (Таҳияи матни Ҷ. Шанбезода) [Матн] / Ҳофизӣ Шерозӣ. – Душанбе, 1985. – 338 с.
3. Шерозӣ, Ҳофиз. Девои (Таҳияи матни Ш. Исрофилиё) [Матн] / Ҳофизӣ Шерозӣ. – Душанбе: Адиб, 2015. – 480 с.
4. Shakespeare, William. Sonnets [Text] / William Shakespeare. – London, 1949. – 342 p.

Научная литература:

а) на таджикском языке:

5. Афсаҳзод, А. Ҳофизнома [Матн] / Аълоҳон Афсаҳзод. – Душанбе, Ирфон, 1971. – 178 с.
6. Белинский, В.Г. Назаре ба адабиёти русии соли 1847 (Мактуб ба Гогол) [Матн] / В.Г. Белинский. – Сталинобод: Нашриёти Давлатии Тоҷикистон. 1949. – 98 с.
7. Бобокалонова, Ҷ. Ду симои ӯввид // Занони Тоҷикистон, 1979, № 7, – С. 17-18.
8. Брагинский, И.С. Анъанаҳои адабиёти форсу тоҷик (оиди тамоюли аристократӣ ва тамоюли халқӣ дар мероси адабии форсу тоҷик) [Матн] / И.С. Брагинский // Садои Шарқ, 1986, №2. – С. 127-131.

9. Зайниддинов, М. Нобиғаи фарҳанги ҷаҳонӣ (ба ифтихори 450-солагии Вилиям Шекспир [Матн] / М. Зайниддинов // Адабиёт ва санъат, 2014, 14 август.
10. Заршириёз, Зоҳир. Ҳофиз ва Шекспир: дидори Шарк ва Ғарб [Матн] / Зоҳир Заршириёз. – Техрон, 1367. – 198 с.
11. Исмоилзода Н. Шарҳе аз Ҳофиз [Матн] / Н. Исмоилзода. – Техрон, 1379. – 179 с.
12. Исрофилниё, Ш. Ҳамриёти Ҳофиз [Матн] / Ш. Исрофилниё. – Душанбе: Адиб, 2003. – 180 с.
13. Қудратов, Р. Шекспир дар диёри тоҷикон [Матн] / Р. Қудратов // Тоҷикистони советӣ, 1964, 24 апрел
14. Қурбон Восеъ. Ойини риндӣ ё маслаки Ҳофиз [Матн] / В. Қурбон. – Душанбе, Адиб, 1991. – 179 с.
15. Мақсудов, Б. Ғазал ва таҳаввули он то асри Камоли Хучандӣ [Матн] // Андалеби боғи маонӣ. – Хучанд, 2020. – С. 139-151.
16. Мирзоев, А. Фонӣ ва Ҳофиз [Матн] / А. Мирзоев. – Душанбе: Ирфон, 1966. – 167 с.
17. Мухтор, Шоқир. Ҳофиз ва Гёте [Матн] / Шоқир Мухтор // Газетаи муаллимон, 1982, 23 март, – С. 3.
18. Насриддин, Абдуманон. Матншиносии осори адабӣ [Матн] / Абдуманон Насриддин. – Хучанд, 2009. – 392 с.
19. Нурҷонов, Н. Саҳна ва таҳияи классикон (дар мисоли «Ҳамлет»-и Шекспир) [Матн] / Н. Нурҷонов // Садои Шарк, 1982, № 1, с. 76-83.
20. Самад, Валӣ. Пайвандҳои адабӣ чун омили муҳими адабиёт [Матн] / Валӣ Самад. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 219 с.
21. Сатторзода, А. Баргузидаи навиштаҳо [Матн] / А. Сатторзода. – Душанбе: Дониш, 2021. – 594 с.
22. Саъдиев, С. Нақшбандия ва таъсири он ба адабиёт [Матн] / С. Саъдиев. – Самарқанд, 2001. – 126 с.
23. Усмонов, А., Драматурги шухратманд (дар бораи Вилиям Шекспир) [Матн] / А. Усмонов // Ҳақиқати Ленинобод, 1959, 24 апрел. – С. 2.
24. Худвор, Ҳодӣ. Муштаракоти Шекспир ва Ҳофиз дар мақулаи «ишқ» [Матн] / Ҳодӣ Худвор. – Техрон, 1386. – 456 с.
25. Ҳусейнзода, Ш. Андешаҳои Ҳофиз (гуфтор аз ганҷи сухан) [Матн] / Ш. Ҳусейнзода. – Душанбе: Ирфон, 1985. – С. 142-154с.
26. Ҷўраев, Ф. Драматурги бузург (ба муносибати 400-солагии зодрӯзи драматург ва шоири барҷаста режиссёр ва актёри боистеъдоди англис Вилиям Шекспир) [Матн] / Ф. Ҷўраева // Ўзбекистони Сурх, 1964, 19 апрел
27. Шарифов, Х. Бузургтарин шоири лирик [Матн] / Х. Шарифов // Маориф ва маданият, 1971, 22 март. – С. 3.

28. Шозиёева, Г.П. Фирдавси ва Шекспир [Матн] / Г.П. Шозиёева. – Душанбе, 2020, – 300 с.
29. Шукурова, Г. Песаҳои Шекспир дар тарҷумаи Лоҳутӣ [Матн] / Г. Шукурова // Мактаби советӣ, 1967, № 12. – С . 39-41.

в) на русском языке:

30. Аникс, А.А. Первые издания Шекспир [Текст] / А.А. Аникс - Москва: Книга, 1974. –159 с.
31. Барг М.А. Шекспир и история [Текст] / М.А. Барг. -Москва: Наука, 1976, – 199 с.
32. Белинский, В.Г. Избранное философическое сочинение [Текст] / В.Г. Белинский. – Москва, 1948. – 312 с.
33. Бертельс, Е.Э. История персидско-таджикской литературы [Текст] // Избранные произведения: в 5-ти томах. - Т. 3. / Е.Э. Бертельс. – М.: ИВЛ, 1960. – 554 с.
34. Брагинский И.С. Из истории персидской и таджикской литератур. Избранные работы / И.С. Брагинский. – М.: Наука, 1972. – 524 с.
35. Веселовский, Н.И. Очерк историко-географических сведений о Хивинском ханстве [Текст] / Н.И. Веселовский. – Санкт-Петербург, 1877. – 212 с.
36. Жирмунский, В.М. Литературное истечение как явление международное [Текст] / М. В. Жирмунский. – Ленинград, 1967 м. – 430 с.
37. Конрад, Н.И. Проблемы современного сравнительного литературоведения. Сборник статей «Запад и Восток» [Текст]. –М.: Изд. АН СССР, 1972. – 496 с.
38. Лихачев, Д.С. Художественное наследие Древней Руси и словесность [Текст] / Д.С. Лихачев. –Ленинград: Наука, 1971. – 106 с.
39. Мелетинский Е.М. Проблемы сравнительного изучения средневековой литературы Запад/Восток [Текст] / Е.М. Мелетинский. – Москва, 1988. – 401 с.
40. Морозов М. Шекспир 1564-1616, 2-е изд. [Текст] / М. Морозов. – Москва, 1956. – 243 с.
41. Ольденбург, С.Ф. Связи Запада с Востоком стринные [Текст] / С.Ф. Ольденбург // Восток - Запад. – Москва, 1982. – 143 с.
42. Рахимова, М.И. Хафизоведение в Таджикистане» (дисс.на соис. уч.ст. канд. фил. наук) [Текст] / М.И. Рахимова. – Душанбе, 2011. – 186 с.
43. Рейзов, В.Г. Сравнительное изучение литературы [Текст]. / В.Г. Рейзов. – Москва: Наука, 1972. – 268 с.

б) на английском языке:

44. Gani, Sirius. Shakespeare, Iran and East [Text] / Sirius Gani. – New York, 2008. – PP. 208-214.

45. Pishkar, Kiyar. Nasery Nushin. Comparative study of theme of love in Sonnets of Shakespear and Hafiz / International Researcher, Volume No 2, 04 December, [Text] / Kiyar Pishkar. Nushin Nasery, 2013. – PP. 66-75.
46. Roozbeh, Roohollah. A comparative study of taking pride in one's own poetry: Hafiz and Shakespear / International Letters of Social and Humanistic Sciences [Text] / Roohollah Roozbeh. – Switzerland: SciPress, 2018, - PP. 24-31.

III. Фарҳангу луғот:

47. Ҳодизода, Р. Фарҳанги истилоҳоти адабиётшиносӣ [Матн] / Р. Ҳодизода, М. Шукров ва диг. – Душанбе: Ирфон, 1966. – 188 с.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

Публикации автора в рецензируемых научных журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан:
[1-М]. Ёрбекова, З.М. Сотим Улугзода и Уильям Шекспир (переводческий вклад) [Матн] / З.М. Ёрбекова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ (шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ). – Душанбе, 2023. – № 4 (105). – С. 127-135 (бо ҳаммуаллифӣ).

[2-М]. Ёрбекова, З.М. Масъалаҳои таърихӣ-муқоисавии осори Ҳофиз ва Шекспир [Матн] / З.М. Ёрбекова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ (шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ). – Душанбе, 2023. – № 4 (106). – С. 117-120.

[3-М]. Ёрбекова, З.М. Ҳофиз ва Шекспир [Матн] / З.М. Ёрбекова // Паёми Донишгоҳи давлатии шаҳри Хоруғ ба номи Моёншо Назаршоев. Бахши илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – Хоруғ, 2023. – №2(26). – С. 3-7.

[4-М]. Ёрбекова, З.М. Муштарақоти ғазалиёти Ҳофиз Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир [Матн] / З.М. Ёрбекова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – Душанбе, 2025. – № 2. – С. 216-221.

[5-М]. Ёрбекова, З.М. Тавсифи ишқ аз нигоҳи Ҳофиз Шерозӣ ва Вилиям Шекспир [Матн] / З.М. Ёрбекова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ (шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ). – Душанбе, 2026. – № 3 (122). – С. 206-211.

[6-М]. Ёрбекова, З.М. Ҳофиз Шерозӣ ва Вилиям Шекспир – ғазалсароёни ҷаҳон [Матн] / З.М. Ёрбекова // Паёми Донишгоҳи Хоруғ (бахши илмҳои гуманитарӣ). – Хоруғ, 2026. – №1 (05). – С. 49-56.

2. Статьи автора в других научных сборниках и изданиях:

[7-М]. Ёрбекова, З.М. Адабиёти татбиқӣ ва нақши тарҷумаи бадеӣ дар он (дар заминаи ғазалиёти Ҳофиз Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир) [Матн] / З.М. Ёрбекова // Маҷмуи Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Авлавияти омӯзиши забонҳои хоричӣ дар дар низомии хизмати давлатӣ: таҳкими салоҳияти рақамӣ». Академияи идоракунии

давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 24 апрели соли 2026. – С. 312-336.

[8–М]. Ёрбекова, З.М. Ҷойгоҳи тарҷумаи бадеӣ дар шароити бисёрфарҳангӣ (дар заминаи ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Виллям Шекспир) [Матн] / З.М. Ёрбекова // Маҷмуи маводди Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои мубрами Филологияи Шарқ ва робитаҳои забониву адабӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ». Донишгоҳи давлатӣ байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода. – Душанбе, 30 апрели соли 2026. – С. 280-288.

АННОТАТСИЯИ

таҳқиқоти диссертатсионии Ёрбекова Заррина Мардонқуловна дар мавзӯи «Таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 6.2.15 – Адабиёти тоҷик, равобити адабӣ

Калидвожаъо: *Ҳофизӣ Шерозӣ, Вилиям Шекспир, ғазалиёт, сонет, осор, муштаракот, вижагӣ, Шарқу Фарб, табиат, гоя, шиқ, таълил, муқоиса, адабиёт, ташаккул, натиҷа, нақши, пажӯҳиш.*

Диссертатсияи Ёрбекова Заррина Мардонқуловна ба омӯзиши маъсалаҳои равобити адабӣ ва таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир бахшида шудааст. Муаллиф дар заминаи ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир равшан намудааст, ки ҳардуи ин шоирон ва нобиғони ҷаҳон барои башарият афкори баландмазмун ва шохқорҳои арзишмандро абадӣ боқӣ мондаанд.

Навгонии илмӣ таъкиқ дар он зоғир мегардад, ки бори аввал дар адабиётшиносии муосир муштаракот ва умумияти маъноии ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир ба таври мукамал мавриди пажӯҳиш қарор ёфтааст. Пажӯҳиши мавзӯ боз аз он ҷиҳат муҳим арзёбӣ мегардад, ки таҳқиқи қиёсии ин ду асар дар шинохти арзишҳои маънавию фарҳангии халқҳои форсу тоҷик ва англис нақши калидӣ дорад.

Пажӯҳиши таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир дар адабиётшиносии тоҷик қомилан нав буда, умумияти мавзӯҳои гуногун, ҷун тавсифи ишқ, тасвири май, тарғиби дӯстиву рафокат, тасвири зебоиҳои табиат ва ғайра ба даст оварданд.

Мундариҷаи асосии диссертатсия омӯзиш ва таълили равобити адабии мардумони форсу тоҷик ва англис, ҳамчунин таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир, ки дар замони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибатҳои дӯстонаро ба вучуд овардааст, дар бар мегирад.

Мақсади асосии таълифи диссертатсия таҳқиқ ва омӯзиши муқоисавӣ ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ ва сонетҳои Вилиям Шекспир, ба вижа таҳлили муқоисавӣ осори ин ду ситораи дурахшони ҷаҳон буда, дар натиҷаи пажӯҳиш самтҳои муҳталифи осори шоирон, тарҷума, таъсирпазирӣ аз назари муқоисавӣ-таърихӣ баррасӣ гардиданд.

Дар ҳулоса натиҷаҳои ҷамъбасти таъкиқ пешниҳод гардида, андешаҳои муаллиф ва тавсияҳои оид ба самтҳои таъқиқоти минбаъдаи мавзӯи мазкур баён шудаанд.

АННОТАЦИЯ

диссертационной работы Ёрбековой Заррины Мардонкуловны на тему «Сравнительно-исторический анализ поэзии Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира» на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 6.2.15 –Таджикская литература, литературные связи

Ключевые слова: Хафиз Ширази, Уильям Шекспир, газели, сонет, произведение, сходство, особенность, Восток и Запад, природа, идея, любовь, анализ, сравнение, литература, становление, результат, роль, исследование.

Диссертация Заррины Мардонкуловны Ёрбековой посвящена изучению литературных связей и сравнительно-историческому анализу газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира. На основе газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира автор уточнил, что оба этих поэта и гения мира навсегда оставили человечеству значимые идеи и шедевры.

Научная новизна исследования проявляется в том, что впервые в современном литературоведении полностью исследована общность и смысла газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира. Исследование темы считается важным с той точки зрения, что сравнительное изучение этих двух произведений играет ключевую роль в признании духовных и культурных ценностей персидского, таджикского и английского народов.

Сравнительно-исторический анализ газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира является совершенно новым в таджикском литературоведении, и они приобрели общность различных тем, таких как описание любви, образ вина, дружбы и дружбы, описание красоты природы и т.д.

Содержание диссертации включает изучение и анализ литературных связей между персидским, таджикским и английским народами, а также сравнительно-исторический анализ газелей Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира, создав дружеские отношения в период независимости Республики Таджикистан.

Основной целью диссертации является исследование и сравнительное изучение стихотворений Хафиза Ширази и сонетов Уильяма Шекспира, особенности сравнительного анализа произведений этих двух ярких звезд мира.

В заключении представлены краткие результаты исследования, высказаны мнение автора и рекомендации по направлениям дальнейшего исследования данной темы.

ANNOTATION

for the dissertation work of Yorbekova Zarrina Mardonkulovna titled “Comparative-historical analysis of the poetry of Hafiz Shirazi and the sonnets of William Shakespeare” presented to gain the degree of candidate of philological sciences in the specialty 6.2.15 – Tajik literature, literary relations

Key words: *Hafiz Shirazi, William Shakespeare, ghazal, sonnet, work, similarity, peculiarity, East and West, nature, idea, love, analysis, comparison, literature, formation, result, role, research.*

Zarrina Mardonkulovna Yorbekova's dissertation is devoted to the study of literary connections and comparative historical analysis of the ghazals of Hafiz Shirozi and the sonnets of William Shakespeare. Based on the ghazals of Hafiz Shirazi and the sonnets of William Shakespeare, the author clarified that both of these poets and geniuses of the world forever left significant ideas and masterpieces for humanity.

The scientific novelty of the study is manifested in the fact that for the first time in modern literary criticism the commonality and meaning of the ghazals of Hafiz Shirazi and the sonnets of William Shakespeare have been fully explored. The study of the topic is considered important from the point of view that the comparative study of these two works plays a key role in recognizing the spiritual and cultural values of the Persian, Tajik and English people.

The comparative historical analysis of Hafiz Shirozi's ghazals and William Shakespeare's sonnets is completely new in Tajik literary studies, and they have acquired a commonality of various themes, such as the description of love, the image of wine, friendship and friendship, the description of the beauty of nature, etc.

The content of the dissertation includes the study and analysis of literary connections between the Persian, Tajik and English peoples, as well as a comparative historical analysis of the ghazals of Hafiz Shirazi and the sonnets of William Shakespeare, creating friendly relations during the period of independence of the Republic of Tajikistan.

The main goal of the dissertation is the research and comparative study of the poems of Hafiz Shirazi and the sonnets of William Shakespeare, the features of the comparative analysis of the works of these two bright stars of the world.

In conclusion, the scientific results were presented author's opinion and recommendations have been expressed on areas for further research on this topic.